

Overvloed en stiltes in de geschiedenis van slavernij en marronage in Suriname in de laatste halve eeuw

Alex van Stipriaan

Het vak van historicus is niet beschermd. Iedereen mag zich met onderzoek van de geschiedenis bezighouden. Dat is ook aan de geschiedschrijving van Suriname duidelijk te zien. Zeer veel niet-historici zijn of waren daarmee bezig, niet in het minst ook met de geschiedenis van slavernij en marronage. In vergelijking met vele andere aspecten van de Surinaamse geschiedenis is de slavernij zelfs tamelijk overvloedig bedeed.¹ En hetzelfde kan gezegd worden van de geschiedenis van Marrons, in vergelijking met marrongeschiedenis elders in de Amerika's. De vraag is of daarmee deze geschiedenis min of meer compleet behandeld is, voor zover dat ooit van een geschiedenis kan worden gezegd natuurlijk. Het antwoord daarop is een luid en duidelijk: Nee! In dit paper zal daarom een inventarisatie worden gemaakt van de geschiedschrijving gedurende de afgelopen halve eeuw van de Surinaamse slavernij en marronage. Om daar enigszins greep op te krijgen zal ik daarin een categorisering aanbrengen, die –en dat is tekenend voor de kwantiteit– verre van uitputtend zal kunnen zijn en vooral kernpublicaties zal benoemen.² Daarbij zal ook worden aangegeven waar mogelijkheden voor toekomstig onderzoek liggen en waar zich misschien ook historische stiltes bevinden of bezig zijn te ontstaan.

Onder geschiedenis van de slavernij versta ik alles dat te maken had met de instandhouding van het systeem, omdat het slavernijsysteem tot in de haarvaten van de gehele Surinaamse samenleving zat besloten. Dat wil zeggen dat bijvoorbeeld ook onderzoeken over politieke, financiële en religieus-culturele ontwikkelingen tot ca. 1870 erbij gerekend worden, evenals alles met betrekking tot slavenhandel als het op Suriname was gericht. Wat betreft de Marrons beperk ik me in dit kader tot de geschiedschrijving van hun ontstaan en eerste consolidatie eveneens tot ca. 1870, wat ik kortweg zal aanduiden met 'marronage'.

Een grove schatting van de geschiedschrijving van slavernij en marronage over de afgelopen halve eeuw laat zien dat daarvoor zo'n 25-30 professionele historici verantwoordelijk zijn geweest en een even groot aantal niet-historici. Ik heb daarbij alleen diegenen meegeteld die nieuw onderzoek hebben gepleegd en daarover substantieel hebben gepubliceerd.³ Niet-historicus is in dit geval iedereen die geen professionele historische opleiding heeft genoten.⁴ Dat is overigens niet bedoeld als diskwalificatie, want het onderscheid is lang niet altijd te zien. Een in het oog springend verschil is vaak wel dat niet-historici –behalve dan weer veel antropologen– zich veel meer baseren op gedrukte

---

¹ En dat wordt door velen ook zo gevoeld getuige bijvoorbeeld de woorden van parlementariër Girjasing in juli 2012 bij de 100-jarige herdenking van de opstand op Mariënborg en in aanwezigheid van vele andere politici: "De geschiedenis van Suriname bestaat niet alleen uit slavernij, maar ook uit de immigratie", zegt Girjasing. Hij zegt dat het gedeelte van de immigratie heel erg is onderbelicht en dat er hieraan verandering moet komen. [...] 'Niet alleen de afschaffing van de slavernij, de 8 decembermoorden en de revolutie is ook geschiedenis. Er is zoveel gebeurd tijdens de immigratieperiode, deze gebeurtenissen moeten worden opgeslagen.' [http://www.dbsuriname.com/dbsuriname/index.php/ geschiedenis-suriname-moet-herschreven-worden/]

² Een vergelijkbare poging deed ik in *Slavery in the Caribbean; the books no one has read*, in De Barros, Diptee and Trotman 2006, waarop delen van dit paper zijn gebaseerd.

³ Onder substantieel versta ik minimaal drie artikelen van minimaal 5000 woorden in een (populair) wetenschappelijk tijdschrift of bundel, of een eenmalige monografie of proefschrift.

⁴ In de meeste gevallen betreft dat een universitaire geschiedenisopleiding, maar ook oraal specialisten, geïnformeerd en getraind door ouderen vóór hen schaar ik hieronder, zoals André Pakosie, of Aleks de Drie (vgl. Price, 1983, Introduction).

secundaire en in mindere mate ook primaire bronnen, terwijl historici in het algemeen veel meer ook gebruik maken van primair archiefmateriaal. Een goed voorbeeld daarvan is de socioloog Van Lier. Voor zijn *Samenleving in een Grensgebied* (1949/1977), dat natuurlijk over veel meer gaat dan alleen de slavernij, gebruikte hij zo'n beetje alle voorhanden zijnde gedrukte bronnen. Secundair zijn dan al die bronnen die gebaseerd zijn op het werk van anderen, van Hartsinck tot De Kom en van Wolbers tot en met de Koloniale Verslagen. Primair zijn de werken van auteurs die zich op eigen waarneming baseerden zoals Stedman, Kappler, Lammens of Teenstra (al praat ook Teenstra de auteurs vóór hem na). Onderzoekers als Van Lier hebben echter maar heel sporadisch gebruik gemaakt van de vele kilometers archiefmateriaal die in een groot aantal archiefdepots in Suriname, Nederland, Engeland en Amerika liggen opgeslagen, laat staan van andere primaire historische bronnen.

Een klein voorbeeld waarom dat van belang is. Van Lier beschrijft op een gegeven moment de omvang van de Surinaamse slavenplantages (1977:119-121) en baseert zich daarbij op het werk van Anthony Blom, een primaire bron, want zelf werkzaam in het Surinaamse plantagebedrijf eind 18^e/begin 19^e eeuw. Van Lier schrijft dan dat Blom de gemiddelde grootte van een suikerplantage "vaststelde" (zo staat het er letterlijk) op 228 slaven en van een gemiddelde koffieplantage op 247 slaven en bij kleinbedrijf op respectievelijk 137 en 122. Vreemd genoeg trekt Van Lier de basja's af van de aantallen slaven die Blom noemde. Kennelijk vond Van Lier hen niet tot de slavenpopulatie behoren, maar dat legt hij niet uit. In ieder geval is dit al geen correcte weergave. Belangrijker is echter dat Blom (1787: 120 e.v. en 223 e.v.) in zijn boek niet de werkelijke gemiddelde grootte van plantages aangaf, maar een calculatie presenteerde bij welke omvang een plantage met winst kon draaien in Suriname. Niet alleen is dat wat anders dan Van Lier suggereert, maar bovendien blijkt het ook niet overeen te komen met de historische praktijk. Toch zijn deze cijfers te pas en te onpas gebruikt omdat ze nu eenmaal in Van Lier stonden en Van Lier was gezaghebbend. Wat blijkt namelijk op basis van primaire bronnen, i.c. de inventarisaties van vele tientallen plantages? De aantallen slaven per plantage waren geringer en blijken ook nog eens substantieel te veranderen in de loop der tijd. Zo telde een suikerplantage rond 1750 gemiddeld 135 slaven, in de tijd van Blom, rond 1790 120 (vgl. Blom: 228/137) en bij de Emancipatie 230; voor koffie lag dat op 71 rond 1750, 108 in de tijd van Blom (vgl. 247/122) en 105 rond de Emancipatie (Van Stipriaan 1993: 128 en 135). Zijn die verschillen belangrijk? Ja, want er was zeker een verband tussen omvang en levensomstandigheden op de plantages en bovendien blijkt hieruit hoezeer de omvang in de loop der tijd kon verschillen, dus dat Van Lier, door zich alleen op Blom te baseren een statisch beeld schetst, terwijl er voortdurend sprake was van veranderingen. Bovendien laat het zien dat je ook met primaire bronnen kritisch moet omgaan, zeker als het de gepubliceerde waarneming is van slechts één tijdgenoot. Bronnenkritiek is dan ook een ander "instrument" van de historicus, dat iets minder vaak wordt aangetroffen bij de niet-historicus.

Het meest dicht bij de historici staan waarschijnlijk de antropologen, die ongeveer de helft van de niet-historici uitmaken als het gaat om slavernij en marronage. Nog eerder dan de 20^e-eeuwse historici ontdekten zij de rijkdom van de oudste Surinaamse geschiedenis, d.w.z. die van Inheemsen en Afro-Surinamers. Bovendien brachten zij een zeer belangrijke methode in, namelijk de orale geschiedenis, evenals aandacht voor de materiële en immateriële cultuur. Het werk van met name Melville & Frances Herskovits (*Rebel Destiny; Surinam Folk-lore*) uit de jaren 1930 en vanaf de jaren 1960 opnieuw uitgegeven, getuigt daar als eerste van.⁵ Maar het kwam pas echt op dreef toen er combinaties gemaakt gingen worden tussen orale overlevering en geschreven documenten. Dat

---

⁵ Ook het werk van de Amerikanen Morton Kahn en James VanderCook dateert van deze vroege periode.

begon met antropologen die zich ook serieus met de archieven gingen bezighouden (Price, de Beet, Hoogbergen, Lamur, Guda), gevolgd door historici die ook het veld in gingen om orale overleveringen op te tekenen (De Groot, Scholtens). Ondanks nogal wat haken en ogen, o.a. met betrekking tot verificatie en openbaarheid van orale bronnen, is dat een tot op heden vruchtbare en dynamische aanpak gebleken, die overigens voornamelijk in het onderzoek naar Marrongeschiedenis wordt toegepast. Bij slavernijgeschiedenis wordt die orale overlevering veel minder gebruikt, waarschijnlijk, omdat dit immateriële archief in de loop van de 20^e eeuw door gebrek aan 'training' van orale vertellers achteruit is gegaan. Een van de weinige orale bronnen die bewaard is gebleven zijn de door de antropologe Trudi Guda opgenomen en uitgewerkte verhalen verteld door Aleks de Drie, die overigens niet alleen uit de tijd van de slavernij dateren. Al rond 1960 namen de linguïsten Voorhoeve en Lichtveld enkele verhalen van De Drie op band op, want zo stelden zij toen al: "in our estimation [he] has no peer in Paramaribo as a narrator" (Voorhoeve and Lichtveld 1975: 79).

Een andere belangrijke toevoeging van sommige niet-historici, met name uit sociaal-wetenschappelijke hoek, is hun theoretische bijdrage aan het historisch debat. Historici zijn daar van oudsher minder sterk in, maar kunnen daar wel gebruik van maken. Zo is bijvoorbeeld de bijna letterlijke meerstemmigheid die Richard Price in enkele werken⁶ introduceerde en daarmee concepten als historische 'waarheid' en historische 'autoriteit' kritisch bevroeg, een belangrijke bijdrage geworden die ver buiten de Surinamistiek weerklank heeft gevonden. Hetzelfde kan gezegd worden van de inspiratie die bijvoorbeeld het linguïstische concept van creolisering heeft gegeven in de analyse van historische ontwikkelingen (zie o.a. Arends 1995; Price 2001; Van Stipriaan 2001). Ook andere modellen, theorieën en concepten kwamen eerder van buiten de kring van historici, zoals een (neo-)marxistische benadering (Hira), een freudiaanse benadering (Thoden van Velsen), of Een andere toevoeging die nog weinig is geëxploreerd, maar van groot belang kan zijn is, die van het beeld als historische bron. Weliswaar worden veel historische prenten en andere beelden gebruikt als illustratie bij een historisch verhaal, maar als autonome bron worden ze nog nauwelijks gebruikt en geanalyseerd. Dat bijvoorbeeld kunsthistorici hieraan een waardevolle bijdrage kunnen leveren bleek met de publicatie van Elmer Kolfins, *Van de slavenzweep en de muze* (1997).⁷ Dit is echter pas een begin, er kan nog veel meer mee worden gedaan, al was het maar omdat er relatief veel beeldmateriaal voorhanden is.

In de titel van deze bijdrage gebruik ik de term 'overvloed'. Dat klinkt misschien wat vreemd over een geschiedenis waarvan velen lang geroepen hebben dat er niets over bekend is, wat soms zelfs ook nu nog wordt geroepen. Maar inderdaad kunnen we, in ieder geval als het om de kwantiteit gaat, spreken van een overvloed aan publicaties over de Surinaamse slavernij en marronage. Om een indruk te geven of er veel of weinig is geschreven over de Surinaamse slavernij type ik in de online catalogus van de NCC, waarin 400 Nederlandse bibliotheken hun bestanden hebben staan, de trefwoorden 'Suriname' en 17^e, 18^e en 19^e eeuw in. Totaal levert dat 141 treffers op. Doe ik hetzelfde voor bijvoorbeeld Den Haag, met een ongeveer even grote bevolking als Suriname dan verschijnen er 112 treffers en voor Utrecht maar 92 (Amsterdam 553). De Surinaamse geschiedenis ten tijde van de slavernij lijkt dus inderdaad relatief overvloedig bestudeerd te zijn. Bovendien blijkt het nog maar het topje van de ijsberg, want combineren we de trefwoorden 'Suriname' en 'slavernij' dan komen er zelfs 239 treffers tevoorschijn. Ook dat zegt dan nog niet zoveel, want als ik vervolgens alleen de artikelen van Wim Hoogbergen en mijzelf optel, die gerelateerd zijn aan de Surinaamse slavernij en

---

⁶ *First Time* (1983); *Alabi's world* (1990).

⁷ Hoewel geen kunsthistorica is in dit verband ook Interessant het artikel van Aspha Bijnaar, Kinderlijke onschuld; beelden van slavernij in Suriname' (2010)

marronage, kom ik al op rond 150 treffers. Kortom, er moeten de laatste vijftig jaar honderden publicaties over deze geschiedenis zijn verschenen. Ook zijn er (populair-) wetenschappelijke tijdschriften en specifieke boekenreeksen waarin de Surinaamse slavernij zeer regelmatig aan bod komt of kwam.⁸

Om enigszins zicht op deze berg te krijgen is het noodzaak daarin enige structuur aan te brengen. Zo kan het interessant zijn om te onderzoeken hoeveel er onderzocht is door Surinaamse auteurs en hoeveel door Nederlandse (vgl. Jagdew 2012). Het zou kunnen dat zo'n onderscheid leidt naar verschillende invalshoeken en thema's. Maar daar blijkt geen beginnen aan. Want wanneer valt iemand onder de ene of de andere categorie? Is Frank Dragtenstein een Surinaams historicus, omdat hij daar ooit is geboren? Maar hij woont en werkt al het grootste deel van zijn leven in Nederland en heeft daar ook zijn opleiding tot historicus genoten. Of het werk van Ben Scholtens? In Nederland geboren en daar opgeleid, maar wel bewust gekozen voor Suriname, daar gaan leven en hier ook zijn belangrijkste onderzoeken gedaan. En is Surinaams voldoende voor een eigen invalshoek op slavernij en marronage, of moet dat eigenlijk Afro-Surinaams zijn? Dus wat te doen met het werk van Jozef Siwipersad, bovendien in Nederland opgeleid en daar ook de laatste 20 jaar van zijn leven woonachtig? Laat staan het proefschrift van Ruud Beeldsnijder, van Surinaamse afkomst en altijd heel begaan met Suriname en haar geschiedenis, maar wel geboren en getogen in Nederland.

Een andere mogelijke indeling zou kunnen zijn door bijvoorbeeld een onderscheid te maken tussen een macro-, meer systemische benadering van de slavernij, laten we zeggen meer van bovenaf bekeken en zoekend naar structuren en wellicht zelfs naar internationale verbanden, tegenover een micro-benadering die slavernij en marronage meer vanaf het niveau van de plantage, het dorp, het schip of zelfs het individu probeert te beschrijven en analyseren. In dat geval zou bijvoorbeeld het werk van Marten Schalkwijk, of Armand Zunder, Piet Emmer of Johannes Postma tot de eerste categorie behoren, en het werk van Dragtenstein, Oostindie (1989), Hoogbergen en Balai tot de tweede categorie. Maar dat begint direct al te wringen, want sommige gaan zo hoog boven het Atlantisch gebied hangen dat je het nauwelijks meer Surinaamse geschiedenis meer kunt noemen (bijv. Nimako & Willemsen 2011). Goslinga (1971, 1985, 1990) daarentegen hangt eveneens boven het Atlantisch gebied en schrijft wél over de geschiedenis van Suriname, alleen op zo'n micro-beschrijvende wijze, dat hij aan grotere structuren of een systeemanalyse niet toekomt. Daarnaast kan van sommige auteurs bepaald niet al hun werk onder een van deze noemers worden geplaatst en zijn er nogal wat wier werk in beide dimensies past. Zo is bijvoorbeeld Hira's *Van Priary tot en met De Kom* (1982) weliswaar een marxistische- of klassenanalyse van ruim drie eeuwen verzet tegen de kolonisator, maar de titel geeft al aan dat het tegelijk ook de micro-dimensie van belang acht. Ook mijn eigen studie *Surinaams contrast* is moeilijk in een van de twee categorieën onder te brengen. Enerzijds wil het een analyse geven van de Surinaamse plantage-economie en slavernij vanuit een macro-benadering, maar anderzijds gebeurt dat op basis van de geaggregeerde gegevens van vele tientallen individuele plantages en nog veel meer voorbeelden uit hun individuele praktijk.

---

⁸ *Oso*, begonnen als *Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, (Cultuur) en Geschiedenis*, tegenwoordig *Tijdschrift voor Surinamistiek en het Caraïbisch Gebied* (sinds 1982); ook het tijdschrift *Wi Rutu, Tijdschrift voor Surinaamse Genealogie* (sinds 2001); *His/her tori; Tijdschrift voor Surinaamse Geschiedenis en Cultuur* (sinds 2010); *(Nieuwe) West Indische Gids/New West Indian Guide* (sinds 1919); *Mededelingen van het Surinaams Museum* (sinds 1959). Verder de boekenserie die begon als *Bronnen voor de Studie van Bosneger Samenlevingen* (sinds 1979), vervolgens werd omgedoopt tot *Bronnen voor de Studie van Afro-Amerikaanse Samenlevingen in de Guyana's* (1980s), naar *Bronnen voor de Studie van Afro-Surinaamse Samenlevingen* (1990s) en sinds 2002 *Bronnen voor de Studie van Suriname* heet. Verder geeft KITLV Uitgeverij veel boeken uit over Surinaamse slavernij en marronage, evenals KIT Publishers en NiNsee i.s.m. Amrit.

Die twee dimensies zouden natuurlijk ook verband kunnen houden met een andere mogelijke categorisering namelijk die van een euro-centrisch en een suri-centrisch perspectief. Het meest duidelijke voorbeeld van het eerste is het werk van Piet Emmer, die het belang van de slavernijgeschiedenis vooral afmeet aan het belang dat Nederland daaraan had en dit vervolgens consequent bagatelliseert. Een van de duidelijkste voorbeelden van het tegenovergestelde is het werk van Richard Price, die zoveel mogelijk de eigen orale overlevering van Marrons over hun ontstaansgeschiedenis probeert weer te geven en daarvoor ook hun toestemming vraagt. Maar dan? Kan de rest ook zo worden ingedeeld?

Is Frank Dragtensteins *De ondraaglijke stoutheid der wegloopers* een euro- of suri-centrische studie? Het gebruik van de term 'weglopers' in de titel doet een eurocentrische aanpak vermoeden, en ook al komt het uit een citaat, hij kiest dus wel een citaat uit een koloniale bron als titel, niet van een Marron of tot slaaf gemaakte Afrikaner, net als bijvoorbeeld Beeldsnijder (*'Om werk van jullie te hebben'*). Ook de bronnen die beide historici gebruikten zijn allemaal koloniale bronnen. Er wordt in beide studies ook veel beschreven vanuit het perspectief van de kolonisator, bijna onvermijdelijk als je, zoals Dragtenstein het koloniaal beleid als deel van je onderzoeksobject hebt, of de Sociëteit van Suriname en de plantersklasse in het geval van Beeldsnijder. Zo wordt een vredespoging rond 1750 tussen koloniale overheid en Marrons als mislukt beschreven, maar zou wellicht ook als gelukte strategie van Marrons neergezet kunnen worden. En Beeldsnijder onderzoekt bijvoorbeeld of de aanvoer van Afrikanen wel voldoende was voor de plantageeigenaren in Suriname.⁹ Maar tegelijk proberen beiden ook het perspectief van Marrons en slaven naar voren te brengen door vanuit hun ogen het verzet en de marronage te onderzoeken. Zelf heb ik ook het ondernemersgedrag van plantage-eigenaren en managers onderzocht, maar tegelijk ook gepoogd de ontwikkelingen op plantages te analyseren vanuit het perspectief van degenen die tot slaaf waren gemaakt, wat dat ondernemersgedrag voor hun leven betekende en hoe zij daarmee omgingen.

Interessant in dit opzicht zijn ook de twee boeken van Jozef Siwipersad. Het eerste gaat over de lange weg naar de afschaffing van het slavensysteem en is in belangrijke mate een politieke geschiedenis van Nederland die niet direct als euro- of suri-centrisch, dan wel koloniaal of anti-koloniaal te duiden is. Zijn tweede postuum uitgegeven studie (2009) heeft als titel meegekregen *'Gij zijt blank en wij zijn zwart'*, wat in ieder geval de intentie weergeeft dat het perspectief van degenen die in slavernij werden gehouden het uitgangspunt is. Het duidt bovendien op de mogelijkheid van een cultureel-etnisch perspectief, namelijk dat van de zwarte en dat van de witte subjecten in de slavernijgeschiedenis, wat niet helemaal hetzelfde is als euro- of suri-centrisch, omdat het cultureel-etnisch perspectief veel meer ook vanuit de specifieke beleving van de historische ontwikkelingen wordt beschreven. Overigens blijkt het perspectief dat 'wij zijn zwart' suggereert dan weer niet in de terminologie die Siwipersad hanteert, zoals het veelvuldig gebruik van het tegenwoordig niet meer erg gebruikelijke 'wegloper'. Daar staat tegenover dat in deze studie naar gedragspatronen van slaven in reactie op het slavensysteem naast een systematische benadering ook het micro-niveau van de betrokkenen zelf meer in de diepte wordt opgezocht door specifiek op zoek te gaan naar verzet van groepen en individuen op twee plantages. Dat duidt op een poging meer een zwart c.q. slaafgemaakten-perspectief op te zoeken dan een wit c.q. slavenhouders-perspectief te willen hanteren. Alleen is de terminologie daarmee dan toch niet echt in overeenstemming, want het consequent betitelen van slaven met een lichtere arbeidslast als 'bevoorrechten',, zonder het gebruik

---

⁹ "School er enige waarheid in het antwoord van de Sociëteit van Suriname op de klacht van de planters dat de slaveraanvoer onvoldoende was? Het antwoord luidde dat de aanvoer wel voldoende was, maar dat de planters niet genoeg kochten". (1994:113)

van aanhalingstekens, of spreken in termen van productieven en niet-productieven, is meer de belevingswereld van de slavenhouder dan in overeenstemming met die van de slaafgemaakten. Het hanteren van een perspectiefverschuiving is dan ook niet gemakkelijk.

Dat het Siwipersad in dit werk nog niet is gelukt zal er zeker mee te maken hebben dat hij dit manuscript grotendeels al in de jaren 1980 en 1990 heeft geschreven. Ik begrijp dat heel goed, want het was ook de tijd dat ik mijn proefschrift schreef en ik gebruikte dezelfde terminologie. Niettemin waren het wel al pogingen om de *subalterns* of zoals Eric Wolf (1983) ze te toen noemde, *the people without history*, meer in beeld te krijgen en de geschiedenis vanuit hun beleving proberen te analyseren. Daarvoor moest echter een heel nieuw instrumentarium worden ontwikkeld en nieuwe manieren van denken. Deel van dit instrumentarium heeft te maken met een van de belangrijkste werktuigen van de historicus: taal en terminologie. Taalgebruik is nooit neutraal, weten we inmiddels. We spreken dus niet gauw meer van weglopen, maar van vluchten, ontsnappen of zelfbevrijding. De term 'slaven wordt ook minder gehanteerd en, in navolging van het Engelse 'enslaved'', spreken nu sommigen van (tot) slaafgemaakten, om aan te geven dat mensen wel in slavernij gebracht kunnen worden, maar daarmee nog niet tot in hun vezels ook slaven ZIJN. Kortom, slaaf abstraheert teveel van een rigide werkelijkheid en suggereert dat de met geweld opgelegde functie van de betrokkene zou samenvallen met zijn mens-zijn. Zelf ben ik steeds meer verschillende termen gaan gebruiken. Waar mogelijk zeg ik mens, Afrikaan, Afro-Surinamer in plaats van een verwijzing naar het slaaf-zijn. Maar soms gebruik ik toch 'slaaf', zeker als het samenhangt met de functie in het systeem, en soms ook slaafgemaakte om de lezer alert te houden, dat slavernij geen eigen keuze was. Maar ik moet eerlijk toegeven dat ik slaafgemaakten niet alleen taalkundig lelijk vind, maar het in feite ook een weinig inspirerende term vind. Het suggereert, naar mijn gevoel, namelijk net zo goed dat het eronder krijgen van de Afrikaan of Afro-Amerikaan ook inderdaad gelukt is. Je bent tot iets gemaakt, dus dat ben je nu dan ook.

Hoe het zij, afgezien van een veranderende terminologie die duidt op een zoektocht naar nieuwe benaderingen, of anders gezegd, die duidt op pogingen uit een oud discours te breken, zie ik aan mijn eigen zoektocht dat ook het opzoeken van nieuwe thema's een manier is om de geschiedenis vanuit een ander perspectief te benaderen. Geïnspireerd door voorbeelden uit de Caraïbische historiografie bracht mij dat erop om de slaaf ook als een peasant te bestuderen en dat bracht mij er weer toe om de eigen rol van Afro-Surinamers te analyseren in het proces van afschaffing van de slavernij. En van daaruit kwam ik steeds meer op het snijvlak van geschiedenis en antropologie toen ik thema's als naamgeving & identiteit, muzikale ontwikkelingen in de slavernij, of de groei van *watramama* ging bestuderen. De keus voor zulke thema's maakt een andere perspectiefkeuze gemakkelijker, het helpt bij het tegendraads lezen en analyseren van nog steeds meestal koloniale bronnen.

Om nu meer greep te krijgen op –ontwikkelingen in– de historiografie van Suriname zal ik hierna daarin een aantal thema's pogen te categoriseren. Ik ben me er daarbij zeer van bewust dat categoriseren op zich een bezigheid is die nauw samenhangt met wat wel het koloniaal project wordt genoemd –categoriseren in soorten en rassen bijvoorbeeld– en dat er met waarschijnlijk evenveel recht ook heel andere thema's gekozen zouden kunnen worden, bijvoorbeeld breder (sociaal-economisch, cultureel), of juist specifiek (gender¹⁰, religie). Mijn indeling zit daar ergens tussenin, in een poging de meeste bomen in het oog te krijgen zonder het zicht op het gehele bos te verliezen.

---

¹⁰ Gender zou overigens een klein categorietje blijven. In feite zou het ongeveer beperkt blijven tot het drietal Surinaamse artikelen in het aan de koloniën gewijde thematisch Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis (1986) en verder Lenders (1996),

Beginnend bij het begin van de koloniale geschiedenis van Suriname, zou dat de historiografische categorie **Bezetting en Herinrichting** moeten zijn. Hieronder zouden dus de studies vallen die de geschiedenis onderzoeken van het binnenvallen en naar eigen inzicht vormgeven door Europeanen van het stuk Zuid-Amerika dat we nu kennen als Suriname, en het verzet daartegen. Deze geschiedenis komt echter zo weinig aan bod, anders dan als aanloop naar een ander onderwerp, en meestal ook vanuit de meer eurocentrische term 'kolonisatie', dat er (nog?) geen aparte categorie aan gewijd kan worden. De studie die daar nog het dichtst bij in de buurt komt en bewust het perspectief van de Guyana's heeft gekozen is Albert Helmans *De Foltering van El Dorado* (1983). Maar ook hierin is vervolgens twee-derde van het werk gewijd aan de ontwikkelingen na deze beginperiode.¹¹

Een betere aanvang van de slavernij-historiografie is de categorie **Slaven Maken**, meestal tot nu toe benoemd als De Slavenhandel, oftewel alles wat zich afspeelde tussen het moment van gevangen neming in Afrika en de eerste dag op een plantage of in een slavenhoudershuis in Suriname. Er is vanuit de historici die zich met Suriname bezighouden tot nu nauwelijks belangstelling geweest voor onderzoek naar de Afrikaanse kant van de geschiedenis. Wel is daar iets van te zien bij antropologen (Sylvia de Groots reis met granmans naar West-Afrika (1974) en Mintz & Price' *Geboorte van de Afrikaans-Amerikaanse cultuur* (2003/1992/1976)) en degenen die zich met de historische ontwikkeling van Surinaamse creolentalen bezighouden.¹² Voor het overige is dit toch vooral een specialisme van mensen die zich concentreren op het verhandelen en vervoeren van Afrikanen naar de (Nederlandse delen van) van de Amerika's. Onder hen treffen we voornamelijk niet-Surinamers aan.¹³ In de meeste van deze studies is de focus grotendeels gericht op de handels- en transport-dimensie van dit deel van de geschiedenis. De geschiedenis van wat zich in de forten, onderdeks, of bij verkoop afspeelde komt slechts sporadisch aan bod. Net zoals dat er in Nederland geen schilderij of prent uit die tijd te vinden is waarop dit wordt verbeeld. Dit in tegenstelling tot afbeeldingen van de buitenkant van trotse slavenschepen, of ernstige gouverneurs van handelsfort Elmina met zijn zwarte bediende. Van slavenverkopen in Suriname bestaan wel een paar afbeeldingen (Stedman, Benoit), evenals beschrijvingen in de literatuur. Pogingen iets te begrijpen van het perspectief van Afrikanen in het proces van slaaf maken vinden we vooral bij Balai en Priester. Den Heijer heeft overigens ook oog voor het Afrikaans perspectief, maar dan alleen van degenen die slaven maakten.

Een volgende groep studies zou ik willen samenbrengen onder de noemer **Het Stelsel**, die in een aantal subcategorieën uiteenvalt, die overigens niet altijd precies te scheiden zijn. De eerste is die van **Bestuur en Economie**. Hieronder vallen studies die vooral de politiek-bestuurlijke en macro-economische, kortom de koloniale, dimensie in kaart brengen.¹⁴ We treffen hieronder nogal wat traditionele koloniale geschiedenis aan, d.w.z. sterk beschrijvend en vanuit een invalshoek waarbij de lezer veel te weten komt over de kolonisator, maar heel weinig over de rest van de samenleving (o.a. Emmer, Goslinga, Van der Meiden, Van der Voort), een uiterst kritische benadering van die kolonisator wordt nu juist weer aangetroffen bij Zunder (2010), die een historisch-economische

---

Everaert (1999) en Neus (2003 en 2010). Religie zou heel wat substantiëler zijn, maar dan wel veelal gericht op de christelijk missionaire kant daarvan en eventueel verzet daartegen (o.a. van der Linde, Lamur, Lenders, Klinkers, Vernooij).

¹¹ Ook Hira (1982) begint bijvoorbeeld zijn geschiedenis van het anti-koloniaal verzet met een deel 'De geboorte van een koloniale samenleving', maar ook bij hem is het niet het hoofdonderwerp maar opmaat naar de resterende zeven-achtste van zijn studie.

¹² Zelf heb ik me ook bezig gehouden met de Afrikaanse achtergronden van de Surinaamse Watramama.

¹³ De belangrijkste: Unger, Van Dantzig, Postma, Goslinga, Emmer, Den Heijer, Reinders Folmer-Van Prooijen, Paesie, Balai, Enthoven, Tang, Van Welie, Hondius, Perbi, Priester, Hogerzeil & Richardson, Vos, Eltis & Richardson.

¹⁴

analyse maakt als basis voor hedendaagse herstelbetalingen. Ook tot deze subcategorie behoren de studies over een specifiek deel van de koloniale elite, namelijk over de joden. Enigszins traditioneel is het werk van Cohen (1991), al schenkt hij ook wel aandacht aan de context van de groep, maar interessanter zijn de artikelen van Zemon Davis en de dissertatie van Vink, die de interactie met de gehele omringende samenleving centraal stellen, waarbij het Vink juist om de creolisering van de Surinaamse joden te doen is. Een geheel andere, maar eveneens interessante studie van de koloniale elite is de dissertatie van Schalkwijk (1994/2011) over koloniale staatsformatie aan de hand van netwerk-analyse. Een bronnenpublicatie die van groot belang is voor onderzoek naar het koloniaal beleid in Suriname in de onderhavige periode, maar ook voor onderzoek uit de volgende categorie is het *West Indisch Plakaatboek* van Schiltkamp en de Smidt (1973).

Waar we eigenlijk nog weinig van af weten, hoe vreemd dat ook klinkt, is het leven en denken van de –veranderende– elite in die tijd. Afgezien van de studies over de joodse gemeenschap springen er slechts enkele uit. Opmerkelijk zijn twee onderzoeken naar twee zeer verschillende, maar beiden, naar het zich laat aanzien uitzonderlijke vrouwen, namelijk de zwarte Elisabeth Samson (McLeod 1993) en de witte Susanna Duplessis (Neus 2003), die daar wel inzicht in geven. Daarnaast geven ook de vele artikelen van Vrij (o.a. 1998, 2000, 2008, 2009) en Tang (2000, 2009), merendeels over mannen, toenemend inzicht in de denkbeelden van de koloniale elite. Maar het lijkt nog te fragmentarisch en persoonlijk om boven het individuele of bijzondere uit te kunnen stijgen en meer algemene uitspraken te kunnen doen. Al was het maar om de analyse van Van Lier uit 1949 over een elite in een grensgebied (ook mentaal) nog eens te toetsen. Want hoe dan ook is begrip van hun levenswijze, hun keuzes, hun ideologie en hun processen van creolisering van belang om inzicht te krijgen in het functioneren van het Atlantisch systeem en om de slavernij in Suriname te kunnen begrijpen. Het zou dan ook geen gek idee zijn om eens samen met antropologen en psychologen studie te maken naar het wereldbeeld van mensen uit de koloniale geschiedenis van Suriname die egodocumenten hebben nagelaten. Van Nepveu, Stedman en Lammens tot al die briefwisselingen en geschriften die deels nog gevonden moeten worden. Een mooi voorbeeld hoe dat kan is de dissertatie van Legêne (1998) over vier mannen uit dezelfde familie die in verschillende delen van het Nederlands koloniaal imperium terecht komen, waaronder Gaspard van Breugel op zijn plantage in Suriname. Aan de hand van deze individuen is zij erin geslaagd een groter beeld van een koloniale cultuur te schetsen. Deze aanpak vraagt om navolging, o.a. omdat juist in de interactie tussen de werelden en wellicht de combinatie van heel verschillende bronnen nieuwe werkelijkheden ontdekt kunnen worden.

Een tweede, soms enigszins overlappende categorie met de vorige, is die van **Plantagestudies**. De hieronder vallende studies zouden ook plantage-centrisch genoemd kunnen worden, in de zin dat de slavenplantage de basis en het kader vormt voor beschrijving en analyse van de slavernij. Lamur (1985 en 1987) en Oostindie (1989) deden dat voor de levensduur van individuele plantages, respectievelijk Vossenburg en Roosenburg en Mon Bijou. Beeldsnijder (1994) deed het voor een groep plantages in een specifieke periode, 1730-1750 en ondergetekende (1993) deed het voor de gehele plantage-kolonie gedurende de laatste eeuw van slavernij.¹⁵ Het ene is vooral beschrijvend van aard, het andere ook analytisch, een derde hoofdzakelijk gericht op het vraagstuk van reproductie en rendement en in verschillende mate betrekken ze alle vier de materiële en immateriële cultuur van de plantagebewoners. Maar in alle vier gevallen komen de verschillende ‘stakeholders’ in de

---

¹⁵ Van den Boogaart, Emmer en Lamur (1977) deden ook nog onderzoek naar de plantage Catharina Sophia in de laatste 10 jaar van slavernij.

plantage, van slaven tot eigenaar, en alle dimensies van de plantage, van productie-eenheid tot leefgemeenschap aan de orde. Daarmee overlappen deze studies eveneens enigszins met andere categoriën, omdat ook het koloniaal beleid, ook de economische ontwikkelingen, ook het wedervaren van de eigenaars en plantagebeheerders en zeker ook het leven en het verzet van slaafgemaakten in kaart wordt gebracht. Enigszins afwijkend hiervan en misschien altijd een beetje onderbelicht gebleven is het zeer analytische proefschrift van Everaert (1999) dat gebaseerd is op de archivalia van vier plantages en louter gefocust op Afro-Surinaamse man-vrouw relaties in de laatste decennia van de slavernij. Daarmee is het een belangrijke toevoeging aan de demografische analyse van het leven in slavernij die ook door Lamur (o.a. 1991, 1987, 1983), Oostindie (1989) en Van Stipriaan (2010, 1993) werden behandeld.

Het voordeel van de plantagebenadering is dat het in het klein de arena presenteert waar alle partijen die betrokken waren bij de Surinaamse slavernij elkaar tegenkwamen, soms letterlijk, soms figuurlijk. Een eenzijdig perspectief vanuit de ene of andere partij is daarmee niet goed mogelijk. Dat is een voordeel, want zo kunnen de belangen van alle betrokkenen worden belicht, maar het is tegelijk een nadeel, omdat het nauwelijks mogelijk is tot diep in de levenswijzen en fundamentele keuzes van een van die partijen door te dringen. De wens die Beeldsnijder aan het begin van zijn dissertatie uitsprak om “het plantageleven vanuit de visie van de slaaf te laten zien” [...] en “hen zelf te laten spreken”, wordt mijns inziens dan ook maar zeer ten dele vervuld (1994: 19). Of, zoals Oostindie (1994:95) het ooit met betrekking tot zijn eigen onderzoek uitdrukte: “... het blijven contouren van slavenlevens. Over het persoonlijk leven en denken van de slaven leren we bijna niets: daarin waren de planters en koloniale auteurs niet geïnteresseerd en daarover schreven zij zelden anders dan in gemeenplaatsen.”

Interessante benaderingen om de complexiteit van het (plantage)slavernijsysteem te begrijpen zijn die via de ingang van één specifieke groep, namelijk kinderen (Bijnaar 2010), of zelfs via één specifiek persoon, namelijk Kwassie (Dragtenstein 2004). Laatst genoemde fungeerde als intermediair tussen zwart en wit en tussen koloniale samenleving en Marrons, hij werd hogelijk geëerd, maar ook weggehoond en gestraft en nam hoe dan ook een uitzonderlijke positie in. Een opmerkelijk geval van agency, waarvan je je kunt afvragen of hij het systeem gebruikte, dan wel het systeem hem, wat dan de verhouding daartussen was en of dit tot de smerolie van het systeem behoorde, of juist tot de roestvlekken.

Intussen weten we dus weliswaar veel af van het leven op- en functioneren van Surinaamse plantages als bedrijf en als leefgemeenschap, maar dan toch vooral van de materiële kanten daarvan. Wat mensen precies dreef, wanneer en hoe culturele en psychologische processen ontstonden en zich ontwikkelden die we nu bestempelen als erfenissen van de slavernij, positieve en negatieve, en zowel aan zwarte als aan witte kant, daar weten we nog veel te weinig van af. Een belangrijke bron in dit opzicht zijn de verslagen van zendelingen en missionarissen, met name die van de Hernhutters. Hoeveel informatie daaruit gehaald kan worden over de mentale aspecten van het leven in slavernij en de Afro-Surinaamse cultuur blijkt uit de schaarse werken die hierop zijn gebaseerd (Lamur 1985 Klinkers 1997). Uit deze rijke bronnen zou nog veel geput kunnen worden. Het grote probleem is echter dat de slechte kwaliteit van de documenten en de onleesbaarheid van de handschriften in Gotisch Duits tot nu toe de meeste onderzoekers heeft weerhouden hiervan op grote schaal gebruik te maken. Dit maakt het belang nog groter van de recente uitgave van de zogenaamde Hernhutter Catalogi (Boldewijn, Dors & Lamur 2007-2009). Deze volumineuze bronnenpublicatie (5 delen tot op heden) is gebaseerd op de aantekeningen van Hernhutter missionarissen op verschillende missieposten in het plantagegebied in de 18^e en 19^e eeuw die zo de kerkelijke levensloop van hun

(aanstaande) dopelingen bijhielden. Deze uitgave is van groot belang voor verder genealogisch, demografisch en sociaal-cultureel onderzoek.

De categorie plantagestudies zou ook een categorie stadstudies doen vermoeden, maar die is er niet. Dat is verwonderlijk, aangezien de plantage-economie niets was zonder de stad die de schakel vormde met de rest van de wereld. In Paramaribo kwam alles samen. Er woonde veelal een vergelijkbaar aantal vrijen als slaven en een substantieel deel van die vrijen was ooit slaaf geweest en nazaat daarvan. Bovendien bevonden er zich na de vredesverdragen ook altijd Marrons in de stad. Daar waren plaatsen waar interactie tussen al deze partijen plaatsvond (kroegen, bordelen, winkels), waar nieuw aangevoerde Afrikanen en Europeanen in zeer verschillende omstandigheden arriveerden, waar het knooppunt was voor nieuws, zowel Afrikaans en Caraïbisch als Europees nieuws, waar kapitalen werden gemaakt en verspeeld en waar een stedelijke Afro-Surinaamse cultuur ontstond. Naar dit historisch *mer à boire* is nog nauwelijks onderzoek gedaan.¹⁶ Waarschijnlijk zal de dissertatie van Karwan Fatah-Black daar een eerst licht op werpen.

Het sociaal-culturele deel van het leven in en uit slavernij, waar we relatief het meest zicht op hebben, omdat het ook eerder in de koloniale bronnen terecht kwam, dan 'het normale patroon' is de onderzoekscategorie onder de noemer **Verzet en Marronage**. Via deze invalshoek konden degenen die tot slaaf waren gemaakt nog het meest als autonome mensen worden gepresenteerd en bestudeerd. Dat betekende wel een omslag in het denken van velen, al had Anton de Kom natuurlijk al in 1934 de strijd van Afro-Surinamers duidelijk voor het voetlicht gebracht. Zo kon de zeer Nederlandse historicus van Deursen in 1975 (p.215) nog schrijven: "Slaven lijken op een nieuwe plantagedirecteur zo te reageren als schoolkinderen op een nieuwe leraar".... "Zelfs bewapende slaven laten het niet aankomen op een directe strijd met een kleine blanke minderheid". ... en "haast elke man met enige ondernemingslust zou dan spoedig geneigd zijn het vrije bosnegerleven te kiezen". Het markeert echter het einde van een tijdperk, want in dezelfde periode begon juist een tegenovergesteld beeld als Van Deursens Sambo-achtige slaaf te ontstaan in het onderzoek en anno nu is zo'n benadering misschien alleen nog terug te vinden in het werk van Emmer. In die tussentijd zijn zeer velen zich bezig gaan houden met Afro-Surinaams verzet en marronage.¹⁷ In eerste instantie leek daar ook niet veel verschil tussen te worden gemaakt. Langzamerhand werd echter duidelijk dat niet iedere slaaf voor marronage koos, maar nog steeds wel in verzet kon komen en bovendien is er een verschuiving te zien in de loop der tijd van marronage en aanvallen van de plantagekolonie van buitenaf naar ondermijning van binnenuit (zie ook hierna). Marronage werd echter het meest in beeld gebracht door historici en historisch-anthropologen, omdat het het meest zichtbaar in de koloniale archieven terecht was gekomen, omdat het een heldhaftige geschiedenis was, en omdat nazaten van deze strijders de orale overlevering eraan waren blijven koesteren en daarover nog steeds bevraagd konden worden. Bovendien was het werk van John Gabriel Stedman al twee eeuwen internationaal bekend. Door dat alles kon de meest zichtbare van alle Marrons, Boni, ook uitgroeien tot een soort super-Marron. Veel bekender dan de leiders van de Saamaka of Okanisi, zoals de twee grootste Marronvolken zichzelf noemen. Ook het toegankelijke werk van Hoogbergen heeft daartoe bijgedragen, al laat hij heel goed zien hoezeer Boni deel was van een veel grotere context waarin

---

¹⁶ Alleen de geschiedenis van de (koloniale) architectuur is wel bestudeerd (Temminck Grol 1973).

¹⁷ De studies van Silvia de Groot, Richard and Sally Price, Chris de Beet, Wim Hoogbergen, Sandew Hira, Hugo Essed, Harry van den Bouwhuijsen e.a., Frank Dragtenstein, Jozef Siwipersad, André Pakosie, Eric Jagdew, M. Müller, Alex van Stipriaan, en anderen, met vaak vele publicaties over dit onderwerp op hun naam, zijn daarvan het bewijs.

allerlei tegenstrijdige belangen speelden, en andere Marronleiders eveneens een grote machtspositie hadden opgebouwd. Iets dergelijks blijkt ook heel duidelijk uit het werk van Dragtenstein (2002 en 2009).

Boni groeide misschien ook wel uit tot de absolute vrijheidsstrijder omdat hij nooit vrede heeft gesloten met de kolonie en de Saamaka en Okanisi wel. Dat heeft laatst genoemden uiteindelijk misschien een minder heldhaftig imago opgeleverd.¹⁸ Sterker nog, vaak worden deze volken vanaf die tijd aangeduid als 'gepacificeerde marrons'. Mijns inziens een geheel verkeerd gekozen term die suggereert dat zij onderworpen waren (zoals Van Heutz Aceh "pacificeerde"), terwijl zij de vrede juist hadden afgedwongen en hun eigen eisen stelden (zie ook het werk van Scholtens en van Jagdew 2009). Toch zijn over deze twee Marronvolken, hun ontstaan en hun strijd nu juist twee magistrale studies verschenen, beide van de hand van antropologen, namelijk *First Time* (1984) en min of meer het vervolg daarop *Alabi's World* (1990) over de formatiegeschiedenis van de Saamaka, door Richard Price en *Een zwarte vrijstaat in Suriname* (2011) van Thoden van Velzen & Hoogbergen over de formatiegeschiedenis van de Okanisi. Beide zijn pogingen de Marrongeschiedenis van binnenuit te beschrijven gebaseerd op een grote hoeveelheid orale bronnen en met gebruikmaking van een nog grotere hoeveelheid opgebouwde culturele kennis, gecombineerd met koloniale bronnen. Dat levert een totaal ander soort geschiedenis op dan wanneer alleen de koloniale bronnen zouden zijn gebruikt. Niet alleen is nu de koloniaal (de *bakaa*) de 'ander' maar door de onmogelijkheid de materiële ontwikkelingen van de immateriële te scheiden wordt ons veel meer inzicht geboden in het wereldbeeld van de betrokken Marrons. Meer zelfs, zo lijkt het, dan wat we te weten komen over het wereldbeeld van de koloniale mens uit contemporaine bronnen of studies die daarop gebaseerd zijn. Zo zou een grondige analyse van het wereldbeeld van Stedman op basis van zijn dagboek zeer interessant kunnen zijn. Belangrijke bronnenpublicaties met betrekking tot marronage zijn verschenen in de serie Bronnen van Surinaamse Bosneger Samenlevingen, met name in de jaren 1980.

De vijfde en laatste categorie is die van de studies gericht op beschrijving en verklaring van hoe het systeem ten einde kwam: **Einde aan slavernij: Manumissie, Abolitionisme, Emancipatie**. Deze categorie bestaat eigenlijk uit twee onderdelen, namelijk een die zich bezighoudt met het einde aan slavernij voor individuen en groepen voordat het systeem als geheel werd afgeschaft, en een die zich met het proces richting 1 juli 1863 of wellicht 1873 bezighoudt. Over die jaartallen wordt wel eens getwist, want weliswaar kwam het slavernijsysteem in 1863 ten einde, echt vrij waren de vrijgelatenen nog niet vanwege het systeem van Staatstoezicht dat hen dwong nog tien jaar voor de voormalige meesters te blijven werken, zij het nu wel tegen betaling. Pas vanaf 1873 kunnen we spreken van formeel vrije ingezetenen van Suriname die in principe konden gaan en staan waar ze zelf wilden, kortom, van het werkelijke einde van de slavernij. En ook daar valt natuurlijk nog van alles op af te dingen zoals Ellen Klinkers (2007:142) stelt, die daarbij terecht de woorden aanhaalt

---

¹⁸ Zo valt sinds 22-10-2011 op de website van Mamjo (<http://www.mamjo.com/forum/index.php?topic=338428.0:wap2>) hierover de mening te lezen van professor Walther Donner: "Voor de hoogleraar zijn de Marronleider Boni, en zijn leger aanvoerders Barron en Joeli Coeur, de ware helden van de Marron oorlogen. Het Boni Marronleger heeft namelijk altijd zonder compromis gestreden voor de bevrijding van de negerslaven uit de macht van de blanke Europese kolonisten en slavenhouders, legt de spreker uit. "De oorlog van de Aucaners was de minst belangrijke. De strijd van de Saramacaanse Marrons en de Boni – en Cottica negers waren, volgens Donner, veel belangrijker. "De Aucaners hebben slaven ingeleverd tegen 50 gulden per stuk. Ik vraag mij af in hoeverre wij en zeker ik samen met deze Marrons, feest moeten vieren. We hebben niets van onze bevochten vrijheid aan hen te danken. Ze hebben immers zeer gul andere weggelopen slaven terug gebracht naar hun meesters. Dat is mijn mening. Voor mij is Boni één van de ware helden. Door verraad is hij gevallen."

van Raymond T. Smith, dat “de Emancipatie enerzijds een revolutionaire gebeurtenis was, een totale omwenteling van de legale basis waarop sociale relaties rustten sinds de vestiging van de slavenkolonies in de Nieuwe Wereld, maar dat anderzijds de kern van die sociale relaties nauwelijks veranderde”. Dit Staatstoezicht is eigenlijk relatief weinig bestudeerd, terwijl het toch een zeer interessant transitie-moment in de Surinaamse geschiedenis is.¹⁹ Juist voor een geschiedenis vanuit het perspectief van Afro-Surinamers zou hier bijvoorbeeld de vraag gesteld kunnen worden in hoeverre 1 juli 1863 (of 1873) wel zo’n fundamentele caesuur was in hun bestaan. Zo toonde Klinkers (2007) al dat allerlei vormen van verzet gewoon doorgingen na die datum, terwijl Van Stipriaan (1995) liet zien hoe lang voor die datum de eigen peasant productie van slaven al belangrijk was geworden (en bleef).

Over het einde van de slavernij in het Nederlands imperium en m.n. met betrekking tot Suriname is inmiddels veel geschreven. Er lijkt zelfs een onderverdeling gemaakt te kunnen worden in perspectief, op basis van de gebruikte terminologie, tussen degenen die een meer eurocentrische benadering hanteren (Afschaffing) en zij die een meer suricentrisch standpunt innemen (Emancipatie) (zie ook Van Stipriaan 2007). Lang heeft de nadruk gelegen op de voortrekkersrol van een relatief kleine groep Abolitionisten in Nederland die door hun ijveren uiteindelijk de afschaffingswet kregen aangenomen in het parlement.²⁰ In latere studies werd de rol van de abolitionisten in een veel breder maatschappelijk kader geplaatst (Sens 2001) en werd ook met name de rol van vrouwen daarbij voor het voetlicht gehaald (Paasman 1984, Legêne 2000, Janse 2007) evenals de invloed van racistische beeldvorming in het hele afschaffingsproces (Gomes 2003). Een economisch-politieke verklaring van de afschaffing, á la Eric Williams heeft de Surinaams/Nederlandse historiografie niet voortgebracht. Wel is het debat gevoerd, waarom Nederland zo laat was met de afschaffing (zie Oostindie 1995). Volgens sommigen had dit te maken met het ontbreken van een grotere maatschappelijke beweging samenhangend met industrialisatie, zoals in Engeland, en was het uiteindelijk vooral de externe druk die Nederland overhaalde (zie Drescher en anderen in Oostindie 1995). Maar voor het eerst zien we hier ook belangstelling ontstaan voor ontwikkelingen buiten Europa, namelijk de druk die van Suriname zelf uitging om tot Emancipatie over te gaan. Met name toenemend slavenverzet en processen van creolisering zouden daarin een rol hebben gespeeld en via de Nederlandse pers de politiek hebben beïnvloed (Van Stipriaan 1995 en 2005). Deze verschuivende aandacht richting Suriname (en de Antillen) en de eigen beleving van de Emancipatie is voortgezet in *Dagen van gejuich en gejubel* van Glenn Willemse (2006).

Lang voor 1863 begon echter ook al een proces van zelfemancipatie. In de eerste plaats was dat natuurlijk de vlucht en strijd van Marrons, die zelf het juk afwierpen en dit erkend zagen in de vredesverdragen die ze wisten af te dwingen. Voor een groot deel is dit al in de vorige categorie ter sprake gekomen. Maar daarnaast is er een in de tijd toenemende groep slaven geweest die door een slaveneigenaar werd vrijgekocht, bijvoorbeeld als beloning voor bijzondere bewezen diensten – waaronder die van moeder van zijn kinderen – maar waarin ook veel elementen te vinden zijn die duiden op *agency* van de slaven zelf. Bijvoorbeeld vrouwen die bewust de weg via een witte man

---

¹⁹ Ellen Klinkers proefschrift behandelt ook de periode van het Staatstoezicht. Emmer publiceerde een artikel over deze periode in *Slavery & Abolition* (1993).

²⁰ Zo kwam Eugene Waaldijk in zijn proefschrift (1959) tot de conclusie dat de rol van de pers in de afschaffing nauwelijks significant was geweest, wat door Toes (1992) min of meer werd bevestigd. Grappig genoeg toont die laatste tussen de regels door nu juist aan hoezeer de pers wel degelijk politici heeft beïnvloed (zie Van Stipriaan 2005). De benadrukking van de rol van de abolitionisten in de afschaffing is vooral te vinden bij Van Winter (1953), Reinsma (1963) en Kuitenbrouwer (1978).

aflegden richting vrijheid, en opvallend vaak ex-slaven die anderen –vaak familieleden- vrijkochten (zie Brana-Shute 1989 en Ten Hove & Dragtenstein 1997²¹). Hier ligt nog een groot veld van onderzoek braak. Hoe veel kwam het voor, wie waren het, wat werd er van hen, waar kwam het benodigde geld vandaan, werd hierdoor het slavernijsysteem juist in stand gehouden of moet het eerder onder verzet worden gerangschikt etc.

Overigens is het werk van Ten Hove & Dragtenstein ook een bronnenpublicatie²², aangezien alle ruim 6.000 manumissies vanaf 1832 erin staan beschreven en op jaar zijn gerangschikt. Hetzelfde geldt voor de publicatie van de gegevens uit de emancipatieregisters met alle familienamen die op 1 juli 1863 werden uitgedeeld aan degenen die werden vrijgemaakt en de plaats waar ze woonden toen ze die naam kregen (Ten Hove, Helstone & Hoogbergen 2003, 2004, 2009). Een nog volumineuzer bronnenuitgave op basis van dezelfde registers is die van Lamur (2004) die zelfs alle individuele vrijgemaakten heeft opgenomen, met voornamen, achternaam, onderlinge familierelatie, beroepen en leeftijd (Lamur 2004).

Wat zou er, ondanks deze grote aandacht voor ‘1863’ nog onderzocht moeten worden? Zoals hiervoor al gesteld zou het interessant zijn te onderzoeken hoe belangrijk 1863 eigenlijk was voor degenen die vrij werden. Was het misschien vooral een ‘witte’ caesuur en voor Afro-Surinamers wellicht niet meer dan een specifiek moment in een emancipatieproces dat al lang aan de gang was en nog lang door zou gaan, dan wel in een lichte verschuiving in een structuur waarvan de sociale verhoudingen vooreerst niet echt veranderden (zie boven)? Of zou het toch een omwenteling geweest zijn die, zoals Schalkwijk (1994:332) stelt, de levens van de slaven structureel veranderde, omdat deze nu de juridische mogelijkheden hadden zich sociaal, economisch en cultureel te organiseren. Ook interessant in dit opzicht zou zijn het onderzoeken van regionale verschillen tussen districten als Nickerie, Coronie, Commewijne, Para etc, wat betreft het transitieproces van slavernij naar post-slavernij.

Met het voorafgaande komen we bijna automatisch op de afsluitende categorie, namelijk die van (hedendaagse) **Erfenissen van slavernij**. Op zich is dit al geen eenvoudig te duiden verschijnsel, maar het wordt nog complexer als we ons afvragen waar we die erfenissen moeten zoeken. In de eerste plaats natuurlijk bij de nazaten van slaven in Suriname en de Surinaamse samenleving in het algemeen. Maar daarnaast ook in Nederland. Daar woont inmiddels een substantieel deel van (nazaten van) de Afro-Surinaamse bevolking, op zichzelf al een erfenis van de slavernij. En dan zijn we er nog niet, want je mag veronderstellen dat ook onder witte Nederlanders en de Nederlandse samenleving in het algemeen erfenissen van het Nederlands slavernijverleden te vinden zijn. In het algemeen kunnen die erfenissen materieel (plantagehuizen, slavenboeien, marrondorpen of grachtenpanden), immaterieel (verhalen, muziek, zeemansliedjes) en mentaal (zelfhaat, racisme) zijn. Sommige erfenissen zijn dieptreurig (structurele ongelijkheid), op andere kunnen nazaten trots zijn (autonome cultuur). Een mooie combinatie van dat alles is te vinden in *Blacks in the Dutch world* van Allison Blakely 1993), nog steeds een imponerende studie.

Een specifiek deel van de slavernij-erfenis is terug te vinden in de wijze waarop sinds 1863 de eerste juli is herdacht, met veel dankbaarheid aan kerk en koning, terwijl van geen van beide gezegd kan worden dat ze veel hebben gedaan voor afschaffing van de slavernij (zie Oostindie 2007, Willemsen 2006, Van Stipriaan 2004, 2006). Een heel palet aan slavernij erfenissen, individueel

---

²¹ Zie ook overige publicaties van Ten Hove in *Oso* en *Wi Rutu*.

²² Het is ook digitaal te raadplegen via het Nationaal Archief van Nederland:
<http://www.gahetna.nl/collectie/index/nt00340>

zowel als structureel en zowel in Suriname als in Nederland kan worden gevonden in de inventariserende studies van Accord & Jurna (2003) en Van Stipriaan, Heilbron, Bijnaar & Smeulders (2007) en Knevel (2011). Dat het slavernijverleden inmiddels ook in Nederland wordt erkend als iets dat bij de eigen geschiedenis hoort bleek door de opname hiervan in de nationale canon van dat land (Van Oostrom 2006-2008) en de oprichting daar van een nationaal monument (2002) en een onderzoeksinstituut NiNsee (2003). Tegelijk blijkt hoe broos die erkenning is, nu nog geen tien jaar na de opening de nationale overheid NiNsee zijn subsidie alweer heeft afgenomen (zie ook Oostindie 2000, 2001).

Materiële en immateriële erfenissen van de slavernij zijn er velerlei en vormen nog een groot veld van onderzoek. Onderzoek van de mentale erfenissen is een stuk gecompliceerder al was het maar vanwege de terminologie die daarvoor al of niet kan worden gebruikt. Zo stelde Oostindie in zijn oratie (2007) dat het concept 'trauma' te gemakkelijk en waarschijnlijk ten onrechte voor slavernij-erfenissen wordt gebruikt en in ieder geval nader onderzocht moet worden. Anderen hebben daar duidelijk minder moeite mee (zie Van Stipriaan e.a. 2007: 162 e.v.).

Zeer interessant in het erfenissendebat is ook de financiële dimensie daarvan. Zo rekende Zunder (2010) uit hoeveel Nederland aan Suriname zou moeten betalen als 'Wiedergutmachung' voor de slavernij en het gekoloniseerd houden van Suriname in het algemeen. Hondius (2011) onderzocht wie in Amsterdam ten tijde van de Emancipatie slaveneigenaar was en heeft op de kaart van die stad aangegeven om welke 80 adressen het ging. Dat betekent dus dat een belangrijk deel van de 10 miljoen toenmalige guldens die als compensatie aan eigenaren van slaven in Suriname werd uitgekeerd uiteindelijk terugvloeyde naar Nederland, met name naar de Amsterdamse grachtengordel. Ook naar die kant van de erfenissen kan nog veel onderzoek worden gedaan. Dan zal ongetwijfeld blijken dat de relativiserende opmerkingen van de historicus Emmer, dat Nederland nauwelijks iets verdiend heeft aan slavenhandel en slavernij, ook in een geheel ander licht kunnen worden gezien.

Aan het begin van dit paper stelde ik dat er ondanks de overvloed nog veel bestudeerd kan worden in de Surinaamse slavernij- en marronage-geschiedenis. Vervolgens gaf ik her en der al verschillende suggesties daarvoor. Maar in de titel van het paper suggereerde ik ook dat er wellicht zelfs sprake zou kunnen zijn van stiltes, wat duidt op meer dan alleen 'nog niet aan toegekomen', maar eerder 'te vermijden'.

Stiltes horen net zo bij het vak van de historicus als verhalen. Stiltes zijn het gevolg van het feit dat geschiedschrijving altijd een selectie is van wat er ooit gebeurd is, omdat een 1 op 1 beschrijving onmogelijk is, laat staan vanuit het standpunt van alle betrokkenen. De historicus maakt dus voortdurend keuzes, bijvoorbeeld aan de hand van een vraagstelling, of een periodisering: dit wel, dat niet. Maar al vóór hem/haar is dat ook gedaan door degenen die de bronnen produceerden en vervolgens door degenen die die bronnen bij elkaar bracht. Bij iedere stap in het proces waarin dus geschiedenis worden beslissingen genomen en wordt er betekenis aan gegeven, want een ordening van bronnen en van feiten in die bronnen en de analyse daar weer van zijn allemaal momenten van betekenis geving en ook dat is een selectie: wel die betekenis en niet deze. Op die manier ontstaan er vele stiltes in het productieproces van geschiedenis, zo leren we van Trouillot (1995). Want de kans dat het perspectief van waaruit de geschiedenis wordt verteld beperkt wordt in dit traject is groot. De bronnen opgetekend door een koloniale ambtenaar, bijeengebracht door een archivaris uit hetzelfde koloniale bestuur, verzameld en geordend opgeborgen in het archiefdepot van de

kolonisator en bestudeerd door een historicus opgeleid en werkend in het land van de kolonisator zullen eerder naar een (manlijk) koloniaal perspectief leiden dan de verhalen, generaties lang mondeling doorgegeven en uiteindelijk door een vrouw opgetekend in het (voormalig) gekoloniseerde land. Stiltes hebben dus te maken met de positie van degenen die verantwoordelijk zijn voor het hele (selectie-)proces van geschiedproductie, geschreven, of mondeling. Dat betekent dat er hoe dan ook stiltes ontstaan, welk perspectief ook wordt gehanteerd. En dus, zegt Trouillot is het van groot belang die stiltes op te sporen en bloot te leggen. Zelf deed hij dat op indringende en overtuigende wijze met betrekking tot het Haïtiaanse (slavernij)verleden.

Die stiltes kunnen op verschillende manieren worden opgespoord en de beste voorbeelden daarvan vinden we in de geschiedschrijving van marronage. Het kan namelijk door heel bewust de meest dominante partijen uit de historische arena allemaal een even zware stem te geven in het geschiedverhaal waarbij tevens duidelijk wordt aangegeven wat de stem van de historicus is die alle stemmen selecteert en weergeeft. Dat is wat Richard Price deed in *First Time* en *Alabi's World*, waarbij ook de oraal overgeleverde geschiedenis een eigen stem kreeg. Nog steeds een mooi voorbeeld van een post-koloniaal soort geschiedschrijving, maar misschien te vermoeiend voor de lezer om voor alle onderzoek toe te passen (ook niet alle romans worden vanuit meerdere perspectieven verteld, laat staan bijvoorbeeld het verslag van een sportwedstrijd). Wel is een belangrijk bezwaar van het opschrijven van de orale stem dat het daarmee DE stem van –in dit geval– DE Marrons, of DE Saamaka is geworden, waarmee het ook de dynamiek en de performance van orale geschiedenis verliest.

Een ander voorbeeld is de samenwerking van Thoden van Velzen en Hoogbergen met betrekking tot de formatiegeschiedenis van de Okanisi, waarbij Thoden van Velzen vooral zijn oraal materiaal inbracht en Hoogbergen vooral zijn archief-materiaal. Samen kozen ze vervolgens voor een geschiedverhaal zoals dat vooral past in de verteltraditie van de Okanisi, waarin de sociaal-religieuze elementen leidend zijn voor ontwikkeling en verklaring. Daarbij wordt ook de vertelcontext en vertelstijl benoemd, wat belangrijk is voor het begrijpen van het perspectief en eventuele stiltes. Zo vertelt Thoden dat hij een Okaans oraal historicus benaderde om hem over de vroegste geschiedenis van zijn voorouders te vertellen. “Na enige aarzeling moest hem van het hart dat hij het moeilijk vond een kind van de voormalige onderdrukkers kostbare verhalen te vertellen. Driftig liep hij rond zijn huis heen en weer, mij erop wijzend dat mijn voorouders zijn *gaansama* uit Afrika hadden aangesleept, niet voor normaal werk, maar om in de modder van de kustvlakte te graven zodat men daar plantages zou kunnen aanleggen: ‘ik moest daar tot mijn borst in die modder staan, de hele dag maar graven, zonder rust’. ‘*A mi ben diki gotoo so!*’ (wat heb ik een sloten gegraven!), riep hij dan uit” (Thoden van Velzen & Hoogbergen 2011:273). Het perspectief van de historicus is hier zo rigoureus samenvallend met dat van het historisch subject dat hij in de ik-vorm vertelt en tegelijk de positie van hemzelf en van de historicus die zijn historisch verhaal wil vastleggen kristalhelder duidelijk maakt. Tegelijk wordt door de combinatie van vele orale verhalen die Thoden optekende en deze samenbrengen met de koloniale archiefbronnen ook bepaalde beelden bijgesteld of stiltes doorboord. Zo blijkt er een soort Okanisi canon te bestaan die door de meesten wordt gedeeld, maar daarachter, of daaronder schuilt een heel corpus verhalen die onderling, per groep sterk kunnen verschillen. Zo is er dus ook niet één Okanisi perspectief of waarheid. Interessant is ook de terloopse observatie dat het concept van relatieve deprivatie ook bij Marronage belangrijk was en dat er geen vertrouwen tussen plantageslaven en Marrons niet iets vanzelfsprekends was. Dat past niet helemaal bij het vaak stilzwijgende beeld van nu dat alle slaven in principe wilden vluchten en solidair waren met Marrons. “De verhalen over Katíboten hebben gemeenschappelijke elementen in de

verontwaardiging over uitbuiting en onderdrukking”, schrijven Thoden van Velzen en Hoogbergen (2011:273). “De woede kwam op de heftigste wijze tot uiting als straffen werden uitgedeeld die men als excessief en sadistisch beschouwde; bij sommige straffen leek men zich echter neer te leggen als een kennelijk onvermijdelijk gegeven in een systeem van gedwongen arbeid. Werd een bepaalde grens overschreden dan was het moment van opstand en rebellie nabij. De overleveringen vertellen ook over contacten tussen Lowéman [Marrons] en de plantageslaven. Vanuit de slavenmacht bleek soms een duidelijke voorkeur voor contacten met bepaalde groepen Lowéman.” Dat overigens een dergelijke doorbreking van bepaalde beelden (en stiltes) niet alleen mogelijk is bij gebruik van dit soort (orale) bronnen bleek uit de uitkomsten van mijn eigen onderzoek naar aanleidingen tot marronage, maar dan gebaseerd op plantagebronnen, waarin ik tot gelijklopende conclusies kwam (Van Stipriaan 1992).

Dat brengt me meteen op een derde vorm van op zoek gaan naar stiltes, of stiltes doorbreken via het entameren van meerstemmigheid en dat is het creëren van een localiteitsperspectief waar verschillende stemmen samenkomen. Dus het beschrijven en analyseren van de wedstrijd Robin Hood – Transvaal vanuit de optiek van het André Kamperveen (nationaal) stadion. De plantage, kan zo’n plek zijn, evenals de stad, of de rechtzaal, of Poelepantje, of de Waterkant, of fort Buku, of... Dat betekent niet dat keuze voor zo’n plek automatisch tot veelstemmigheid leidt, maar het geeft wel een invalshoek die dat vergemakkelijkt en het is, behalve voor de plantage, nog zeer weinig gedaan.

Nog weer een andere manier om stiltes te vinden is om ze bewust te creëren door een radicale keuze voor slechts één optiek te kiezen. Bijvoorbeeld de gehele ontwikkeling van slavernij en/of marronage te beschrijven en analyseren vanuit de optiek van vrouwen, witte, zwarte, of nog gecompliceerder: allebei. Of die van de tussenpersoon: de basya. En met hem (soms haar) komen we dan meteen op een van de grotere stiltes in de slavernij historiografie tot nu toe: de agency van slaven in het slavernijstelsel. Of anders gezegd: kon het slavernijstelsel bestaan zonder slaafgemaakten die, waarom en hoe dan ook, meehielpen aan de instandhouding daarvan. De basya’s zaten wat dat betreft op een absoluut draaipunt, omdat ze het vertrouwen van de slavenhouder moesten hebben, maar alleen invloed konden uitoefenen als ze ook het vertrouwen of in ieder geval macht hadden bij de slaafgemaakten. De Redi Musus tegenwoordig een soortnaam onder Afro-Surinamers voor verraders/overlopers is misschien duidelijker, maar bijvoorbeeld de concubines en kinderen van plantage-eigenaars, mensen als Kwassie (zie boven) of Elisabeth Samson, ambachtsslaven die bepaalde vrijstellingen kregen. En omgekeerd: kon het systeem draaien zonder de agency van al die witte kolonisatoren die het apartheidssysteem ontdoken, die zich tot op zekere hoogte verdiepten in leven en cultuur van de slaafgemaakten (mensen als Nepveu, Teenstra, missionarissen), kortom, al die individuen die intermediairs of schakels vormden tussen de werelden van slavenhouders en slaafgemaakten. En was de structuur niet ingewikkelder dan een wit blok van onderdrukkers tegenover een zwart blok van onderdrukten, bestond het systeem ook niet zo lang bij de gratie van verdeeldheid, waar van beide kanten gebruik van werd gemaakt? Is de ‘du’, het muziek- en dansspel waarin met name in de stad slaafgemaakten en slavenhouders elkaar vonden, misschien bij uitstek een van de terreinen waarin die verdeeldheid, tijdelijke allianties en agency tussen witte en zwarte structuren in een context van apartheid kan worden onderzocht?

Het zou interessant zijn om eens te gaan onderzoeken in hoeverre historici bepaalde onderwerpen vermijden, omdat de tijd er nog niet rijp voor zou zijn, of omdat het juist hoort bij een gepasseerd soort geschiedenis, kortom, hoe geëmancipeerd is de huidige onderzoeker van de Surinaamse (slavernij)geschiedenis en in hoeverre zit hij vast in bepaalde thema’s, een bepaald

taalgebruik, een bepaalde optiek, vaste vooronderstellingen, kortom een discours, dominant of subaltern, waaraan hij niet kan of wil ontsnappen?

Hoe komt het dat –misschien wel een van de grootste stiltes rondom de Surinaamse slavernijgeschiedenis– er nauwelijks vergelijkingen plaatsvinden met andere slavernijssystemen in de Amerika's? Wat dat betreft lijkt Suriname inderdaad een 'samenleving in een grensgebied', geïsoleerd zonder veel te maken te hebben met de rest van de wereld. Een van de weinige zaken waarin Suriname wel altijd vergelijkenderwijs wordt besproken is de hardheid van het systeem die wreder zou zijn geweest dan waar ook in de Amerika's. Echt grondig onderzocht is het nog nooit. Oostindie (1997) liet wel zien welke internationale factoren er allemaal hebben meegespeeld in het ontstaan van dit beeld en zegt dat het nauwelijks mogelijk is zo'n uitspraak te doen over HET Surinaamse slavernijstelsel, omdat er alleen al tussen de 18^e en 19^e eeuw grote verschillen waren, in Suriname en elders in het Caraïbisch gebied, maar ook hij eindigt met de constatering dat, kijkend naar geweld en wreedheden "het achttiende-eeuwse Suriname waarschijnlijk inderdaad [kan] worden gerangschikt onder de afschuwelijkste varianten van slavernij" (Oostindie 1997:106). Hoe zich dat dan verhoudt tot de observatie van de bekende Trinidadiaanse historicus Eric Williams (1970:245) in zijn *History of the Caribbean*²³, dat de plantageslavernij op Haïti/Saint Domingue eind achttiende eeuw "the worst hell on earth" was blijft nog steeds ongewis en, nogmaals, echt onderzocht is het door niemand. Daarbij rijst dan meteen de vraag waarom we dit zo graag willen weten. Als het een factor is in het wegen en analyseren van bijvoorbeeld hedendaagse erfenissen van de slavernij, dan kan het absoluut zinnig zijn, maar dan zal het ook helder en gefundeerd in kaart moeten worden gebracht, met criteria waarop vergeleken kan worden.

Ook de verbindingen met andere delen van het Nederlands Atlantisch systeem zijn nog nauwelijks in kaart gebracht, terwijl het toch zeer interessant is, ook uit een oogpunt van erfenissen (misschien zelfs letterlijk), hoe er allerlei verbindingen liepen via personen en families tussen de verschillende koloniën in het Atlantisch gebied (en Azië). Alleen het werk van Legêne en de artikelenreeks 'Tussen Goudkust, Nederland en Suriname' van Doortmont, Everts & Vrij (2000) laten daarvan iets zien. Waarschijnlijk zal het project *Dutch Atlantic Connections* (zie het werk van Karwan Fatah-Black) dat inzicht verder verdiepen, maar het is nauwelijks voorstelbaar dat daarmee de blinde vlekken geheel zichtbaar gemaakt zullen zijn.

Hiermee is een aanzet gegeven op zoek te gaan naar de stiltes, ondanks de relatieve overvloed in de historiografie van de Surinaamse slavernij en marronage. Toch klinkt er nog een laatste stilte. Hoe kan het dat rondom de Onafhankelijkheid een groep Surinaamse historici actief bezig was met een Surinamisering van de geschiedschrijving en geschiedenis-onderwijsmethodes en er nu, een generatie verder, vanuit politiek, samenleving en wetenschap nog steeds de oproep klinkt de geschiedenis te herschrijven omdat die nog zo koloniaal zou zijn?

Bibliografie

Accord & Jurna, 2003. *Met eigen ogen: een hedendaagse kijk op de Surinaamse slavernij*. Amsterdam: KIT.

Arends, Jacques (ed.), 1995. *The early stages of creolization*. Amsterdam: Benjamins.

---

²³ Voluit *From Columbus to Castro; The history of the Caribbean, 1492-1969*.

- Balai, Leo, 2011. *Het slavenschip 'Leusden'; slavenschepen en de West Indische Compagnie, 1720-1738*. Zutphen: Walburg Pers.
- Barros, Juanita De, Audra Diptee, David V. Trotman (eds.), 2006. *Beyond fragmentation: perspectives on Caribbean history*. Princeton: Markus Wiener.
- Beeldsnijder, Ruud, 1994. 'Om werk van jullie te hebben': *Plantageslaven in Suriname, 1730-1750*. Utrecht: CLACS & IBS.
- Beet, Chris de & Richard Price, 1982. *De Saramakaanse vrede van 1762: geselecteerde documenten*. Utrecht: CLACS & IBS.
- Beet, Chris de, 1982. *People in between: The Matawai Maroons of Surinam*. Meppel: Krips Repro.
- Beet, Chris de, 1984. *De eerste Boni-oorlog, 1765-1778*. Utrecht: CLACS & IBS.
- Benoit, P.J. 1980. *Reis door Suriname; Beschrijving van de Nederlandse bezittingen in Guyana*. Zutphen: Walburg Pers [Oorspr.: *Voyage à Suriname; Description des possessions Néerlandaises dans la Guyane*. Bruxelles: Société des Beaux-Arts, 1839].
- Bijnaar, Aspha, 2010. 'Kinderlijke onschuld; beelden van slavernij in Suriname'. In Aspha Bijnaar (red.), *Kind aan de ketting: opgroeien in slavernij toen en nu*. Amsterdam: KIT.
- Blakely, Allison, 1993. *Blacks in the Dutch world; The evolution of racial imagery in a modern society*. Bloomington etc.: Indiana University Press.
- Blom, Anthonij, 1787. *Verhandeling van den landbouw in de Colonie Suriname*. Amsterdam: Smit.
- Boldewijn, N.H.A, Ruth Dors & Humphrey E. Lamur 2007-2009. *De Herrnhutter gemeente Charlottenburg / The Charlottenburg Moravian community: 1841-1848; Catalogue A-D*. Paramaribo: HAS / Amsterdam: NiNsee.
- Boogaart E. van den & P.C. Emmer, 1977. Plantation slavery in Surinam in the last decade before Emancipation: the case of Catharina Sophia, in: V. Rubin & A. Tuden (eds.), *Comparative perspectives on slavery in New World plantation societies*. New York: Annals of the New York Academy of Sciences, 205-225.
- Bouwhuisen, Harry van den, Ron de Bruin, Georg Horeweg, 1988. *Opstand in de Tempati, 1757-1760*. Utrecht: CLACS & IBS.
- Brana-Shute, Rosemary, 1985. *The manumission of slaves in Suriname, 1760-1828*. Ph.D.Diss, University of Florida.
- Brana-Shute, Rosemary, 1989. Approaching freedom: The manumission of slaves in Suriname, 1760-1828, in *Slavery and Abolition* 10:3, 40-63.

Brana-Shute, Rosemary, 1990. Legal resistance to slavery in eighteenth century Suriname, in Gary Brana-Shute (ed.), *Resistance and rebellion in Suriname: old and new*. Studies in Third World Societies 43. Williamsburg: College of William and Mary, 119-136.

Buschkens, Willem F.L., 1974 [oorspr. 1973]. *The family system of the Paramaribo Creoles*. The Hague: Nijhoff.

Cohen, Robert, 1991. *Jews in another environment: Surinam in the second half of the eighteenth century*. Leiden: Brill.

Dantzig, A. van, 1968. *Het Nederlandse aandeel in de slavenhandel*. Bussum Fibula-Van Dishoeck.

Davis, Nathalie Zemon, 2010. 'David Nassy's "Furlough" and the slave Matheus'. In Pamela S. Nadell a.o. (eds), *New essays in American Jewish history : commemorating the sixtieth anniversary of the founding of the American Jewish Archives*. Cincinnati, Ohio: American Jewish Archives of Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion, 79-511.

Davis, Nathalie Zemon, 2011. 'Judges, masters, diviners: Slaves' experience of criminal justice in colonial Suriname'. *Law and History Review* 29:4, 925-984.

Deursen, A. Th. Van, 1975. 'De Surinaamse negerslaaf in de negentiende eeuw', in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 88, 210-224.

Doortmont, Michel R. Natalie Everts & Jean Jacques Vrij, 2000. 'Tussen de Goudkust, Nederland en Suriname: de Euro-Afrikaanse families van Bakergem, Woortman, Rühle en Huydecoper'. *De Nederlandsche Leeuw* 117:5/6, 170-211; 117:7/8, 310-344; 117:11/12, 490-580

Dragtenstein, Frank, 2002. *'De ondraaglijke stoutheid der wegloopers'; Marronage en koloniaal beleid in Suriname, 1667-1768*. Utrecht: CLACS & IBS.

Dragtenstein, Frank, 2004. *Trouw aan de blanken: Quassie van Nieuw Timotibo, twist en strijd in de 18de eeuw in Suriname*. Amsterdam: KIT.

Dragtenstein, Frank, 2004. 'De opstand op Palmeneribo'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis*, 23:2, 214-235.

Dragtenstein, Frank, 2009. *Alles voor de vrede : de brieven van Boston Band tussen 1757 en 1763*. Amsterdam/Den Haag: NiNsee en Amrit.

Drescher, Seymour, 1994. 'The long goodbye: Dutch capitalism and anti-slavery in comparative perspective'. *American Historical Review* 99, 44-69.

Drie, Aleks de, 1984. *Wan tori fu mi eygi srefi* (red. Trudi Guda) Paramaribo: Ministerie van Onderwijs, Wetenschappen en Cultuur.

Drie, Aleks de, 1985. *Sye! Arki tori!* (red. Trudi Guda). Paramaribo: Ministerie van Onderwijs, Wetenschappen en Cultuur.

- Eltis, David, Stephen D. Behrendt, David Richardson, Herbert Klein, 1999. *The Atlantic slave trade; A database on CD-Rom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emmer, Pieter C., 1971. 'De laatste slavenreis van de Middelburgsche Commercie Compagnie'. *Economisch- en Sociaal-Historisch Jaarboek* 34, 72-123.
- Emmer, Pieter C., 1972. 'The history of the Dutch slave trade: a bibliographical survey'. *Journal of Economic History* 32, 728-747.
- Emmer, Pieter C., 1974. *Engeland, Nederland, Afrika en de slavenhandel in de negentiende eeuw*. Leiden: Brill.
- Emmer, Pieter C., 1975. Surinam and the decline of the Dutch slave trade'. *Revue Française d'Histoire d'Outre Mer* 62, 245-251.
- Emmer, Pieter C., 1998. *The Dutch in the Atlantic economy, 1580-1880: trade, slavery and emancipation*. Ashgate: Variorum.
- Emmer, Pieter C., 2000. *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*. Amsterdam: Arbeiders Pers.
- Enthoven, Victor, 2003. 'An assessment of Dutch transatlantic commerce, 1585-1817'. Johannes Postma & Victor Enthoven (eds.), *Riches from Atlantic commerce; Dutch transatlantic trade and shipping, 1585-1817*. Leiden/Boston: Brill.
- Essed, Hugo A.M., 1984. *De binnenlandse oorlog in Suriname 1613-1793*. Paramaribo: Anton de Kom Universiteit.
- Everaert, Huub, 1999. *Een zoektocht naar de aard van man-vrouw relaties onder Surinaamse slaven: de suikerplantages Fairfield, Breukelerwaard, Cannewapibo en La Jalousie in de periode voorafgaande aan de emancipatie*. Ph.D. Diss., Universiteit van Amsterdam.
- Gieben, C. and J. Yzermans, 1990. *Music and dance in Surinam; A comprehensive collection of source literature extracted from over 4,000 publications*. University of Amsterdam, Ethnomusicological Centre 'Jaap Kunst'.
- Gomes, Patricia D., 2003. *Over 'natuurgenoeten' en 'onwillige honden': beeldvorming als instrument voor uitbuiting en onderdrukking in Suriname 1842-1862*. Amsterdam: Aksant.
- Goslinga, Cornelis Ch., 1971. *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast, 1580-1680*. Assen: Van Gorcum.
- Goslinga, Cornelis Ch., 1985. *The Dutch in the Caribbean and in the Guianas, 1680-1791*. Assen: Van Gorcum.
- Goslinga, Cornelis Ch., 1990. *The Dutch in the Caribbean and in Surinam, 1791/5-1942*. Assen: Van Gorcum.
- Groot, Silvia W. de, 1963. *Van isolatie naar integratie; de Surinaamse Marrons en hun afstammelingen. Officiële documenten betreffende de Djoeka's (1845-1863)*. Verhandelingen van het KITLV, 41. Den Haag: Martinus Nijhoff.

- Groot, Silvia W. de, 1969. *Djuka society and social change*. Assen: van Gorcum.
- Groot, Silvia de, 1974. *Surinaamse granmans in Afrika; vier groot-opperhoofden bezoeken het land van hun voorouders*. Utrecht: Spectrum.
- Groot, Silvia W. de, 1977. *From isolation towards integration: The Surinam Maroons and their colonial rulers; Official documents relating to the Djuka's (1845-1863)*. The Hague: Nijhoff.
- Groot, Silvia de, 2009. *Agents of their own emancipation : topics in the history of Surinam Maroons*. Amsterdam: z.u.
- Hartsinck, J.J., 1770 *Beschryving van Guiana, of de Wilde Kust in Zuid-America [...]*. Amsterdam: Tielenburg. 2 Delen.
- Heilbron, Waldo, 1992. *Colonial transformations and the decomposition of dutch plantation slavery in Surinam*. Amsterdam: AWIC/ASC University of Amsterdam.
- Helman, Albert, 1983. *De Foltering van El Dorado; een ecologische geschiedenis van de vijf Guyana's*. Den Haag: Nijgh & Van Ditmar.
- Herskovits, Melville J. & Frances S. Herskovits, 1934. *Rebel destiny: Among the Bush Negroes of Dutch Guiana*. New York: Columbia University Press.
- Herskovits, Melville J. & Frances S. Herskovits, 1936. *Suriname folk-lore*. New York: Columbia University Press.
- Heyer, Henk Den, 1997. *Goud, ivoor en slaven; scheepvaart en handel van de Tweede Westindische Compagnie op Afrika, 1674-1740*. Zutphen: Walburg Pers.
- Heyer, Henk Den, 2000. *Naar de koning van Dahomey; Het journaal van de gezantschapsreis van Jacobus Elet naar het West-Afrikaanse koninkrijk Dahomey in 1733*. Zutphen: Walburg Pers.
- Hira, Sandew, 1982. *Van Priary tot en met De Kom; de geschiedenis van het verzet in Suriname, 1630-1940*. Rotterdam: Futile.
- Hoetink, Harmannus, 1973. *Slavery and race relations in the Americas: comparative notes on their nature and nexus*. New York/London: Harper & Row.
- Hogerzeil Simon J. & David Richardson, 2007. *Slave purchasing strategies and shipboard mortality; day-to-day evidence from the Dutch African trade, 1751-1797*. New York: New York University Press.
- Hondius, Dienneke, 2011. *Kaart van Amsterdamse slaveneigenaren in 1863*.
<https://maps.google.nl/maps/ms?msid=200753703523385355304.0004c09f33f8358801212&msa=0&hl=nl&ie=UTF8&ll=52.372874,4.894152&spn=0.043441,0.077162&t=m&z=14&vpsrc=1>

Hoogbergen, Wim S.M. & M. de Theije, 1986. 'Surinaamse vrouwen in de slavernij' *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 7, 126-151.

Hoogbergen, Wim S.M., 1978. *De Surinaamse weglopers van de 19e eeuw*. Utrecht: CLACS & IBS.

Hoogbergen, Wim, 1985. *De Boni-oorlogen, 1757-1860; Marronage en guerilla in Oost-Suriname*. Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies. [Bronnen voor de Studie van Afro-Amerikaanse Samenlevingen in de Guyana's, 11.]

Hoogbergen, Wim, 1996. *Het kamp van Broos en Kaliko; De geschiedenis van een Afro-Surinaamse familie*. Amsterdam: Prometheus.

Hoogbergen, Wim en Okke ten Hove, 2001. 'De vrije gekleurde en zwarte bevolking van Paramaribo, 1762-1863'. *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 20:2, 306-320.

Hove, Okke ten, 1996. 'Creools-Surinaamse familienamen; de samenstelling van de Creools-Surinaamse bevolking in de negentiende eeuw'. *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 15:2, 166-181.

Hove, Okke ten & Frank Dragtenstein, 1997. *Manumissies in Suriname, 1832-1863*. Utrecht: CLACS & IBS.

Hove, Okke Ten, Heinrich E. Helstone & Wim Hoogbergen, 2003-2009. *Surinaamse emancipatie 1863*. Drie delen. *Familienamen en plantage* (2003); *Paramaribo: slaven en eigenaren* (2004); *Coronie* (2009). Amsterdam: Rozenberg / Utrecht: CLACS & IBS [Bronnen voor de studie van Suriname].

Jagdew, Eric, 2012a. 'Dekolonisatie van de Surinaamse geschiedschrijving : waarom is die uitgebleven?' *His/her Tori: Tijdschrift voor Surinaamse geschiedenis en cultuur* 3, 5-14.

Jagdew, Eric, 2012b. 'Maroon treaties in Latin America and the Caribbean in the 17th, 18th and 19th century : big stick and small carrot diplomacy?' In Marten Schalkwijk and Stephen Small (eds.), *New perspectives on slavery and colonialism in the Caribbean*. Den Haag: Amrit/NiNsee, 67-91.

Janse, Maartje, 2007. *De afschaffers; publieke opinie, organisatie en politiek in Nederland 1840-1880*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.

Kahn, Morton C., 1931. *Djuka; the bush negroes of Dutch Guiana*. New York: Viking.

Kappler, August, 1983. *Zes jaren in Suriname, 1836-1842; schetsen en taferelen*. Zutphen: Walburg Pers [Oorspr.: Utrecht 1854].

Fatah-Black, Karwan, 2011. 'Paramaribo en het achterland in de achttiende eeuw'. *OSO; tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis*, 30:2, 298-315.

Kessel, I. van (ed.), 2002. *Merchants, missionaries & migrants; 300 years of Dutch-Ghanaian relations*. Amsterdam: KIT.

- Khudabux, M.Rakieb, 1991. *Effects of life conditions on the health of a negro slave community in Suriname, with reference to similar aspects in local pre-Columbian Amerindians*. Ph.D. Diss. Rijksuniversiteit Leiden.
- Klinkers, Ellen, *Op hoop van vrijheid; van slavensamenleving naar Creoolse gemeenschap in Suriname, 1830-1880*. Utrecht: CLACS & IBS, 1997.
- Klinkers, Ellen, 2007. 'De strijd gaat door; Creools verzet na de afschaffing van de slavernij'. In Peter Meel en Hans Ramssoedh (red.), *Ik ben een haan met een kroon op mijn hoofd: pacificatie en verzet in koloniaal en postkoloniaal Suriname; opstellen voor Wim Hoogbergen*. Amsterdam: Bert Bakker, 133-151.
- Knevel, Paul, Sara Polak, Sara Tilstra, 2011. *Meerstemmig verleden : persoonlijke verhalen over het Nederlandse slavernijverleden*. Amsterdam: KIT.
- Köbben, Andreas J.F., 1979. *In vrijheid en gebondenheid: samenleving en cultuur van de Djoeka aan de Cottica*. Bronnen voor de Studie van Bosnegersamenlevingen 4. Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies, Instituut voor Culturele Antropologie, Rijksuniversiteit Utrecht.
- Kolfin, Elmer, 1997. *Van de slavenzweep en de muze; twee eeuwen verbeelding van de slavernij in Suriname*. Leiden: KITLV.
- Koloniaal Verslag, 1849-1931*. s-Gravenhage: Algemene Landsdrukkerij.
- Kom, Anton de, 1934. *Wij slaven van Suriname*. Amsterdam: Contact.
- Kuitenbrouwer, Maarten, 1978. De Nederlandse afschaffing van de slavernij in vergelijkend perspectief. In *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 93:1.
- Kunst, A.J.M., 1981. *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië vanaf de zestiende tot in de negentiende eeuw*. Zutphen: Walburg Pers.
- Lammens, A.F., 1982. *Bijdragen tot de kennis van de Kolonie Suriname*. Onder redactie van G.A. de Bruyne. Amsterdam: Geografisch en Planologisch Instituut Vrije Universiteit, Leiden: Caraïbische Afdeling Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde. [Oorspronkelijk manuscript 1816-1822].
- Lamur, Humphrey E., 1977. 'Demography of Surinam plantation slaves in the last decade before Emancipation: the case of Catharina Sophia'. In V. Rubin & A. Tuden (eds.), *Comparative perspectives on slavery in new World plantation societies*. New York: Annals of the New York Academy of Sciences, 161-173.
- Lamur, Humphrey E., 1985. *De kerstening van de slaven van de Surinaamse plantage Vossenburg, 1847-1878*. Amsterdam: Antropologisch-Sociologisch Centrum, Universiteit van Amsterdam.
- Lamur, Humphrey E., 1987a. *The production of sugar and the reproduction of slaves at Vossenburg, Suriname 1705-1863*. Amsterdam: Centre for Caribbean Studies.

Lamur, Humphrey E., 1987b. 'Fertility differentials on three plantations in Suriname'. *Slavery and Abolition* 8, 313-335.

Lamur, Humphrey E. & H.E. Helstone, 2002. *Namen van vrijgemaakte slaven 1816-1827*. Amsterdam: Center for Caribbean Studies/AWIC/INAASO.

Lamur, Humphrey E., 2004. *Family name & kinship of emancipated slaves in Suriname; Tracing ancestors*. 2 Vols. Amsterdam: KIT.

Legêne, Susan, 1998. *De bagage van Blomhoff en Van Breugel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme*. Amsterdam: KIT.

Legêne, Susan, 2000. 'Gekooide levens; een vrije interpretatie van een borduurwerk tegen de slavernij'. *Bulletin van het Rijksmuseum* 48:4, 281-293.

Lenders, Maria, 1996. *Strijders voor het lam; Leven en werk van Hernnhutter broeders en -zusters in Suriname, 1735-1900*. Leiden: KITLV.

Lier, Rudolf A.J. van, 1949. *Samenleving in een Grensgebied; een sociaalhistorische studie van de maatschappij in Suriname* Den Haag: Nijhoff. [gewijzigd 1977]

Linde, J.M. van der, 1963. *Heren, slaven, broeders. Momenten uit de geschiedenis der slavernij*. Nijkerk: Callenbach.

Linde, J.M. van der, 1966. *Surinaamse suikerheren en hun kerk. Plantagekolonie en handelskerk ten tijde van Johan Basseliers, predikant en planter in Suriname, 1667-1689*. Wageningen: Veenman.

McLeod, Cynthia, 1993. *Elisabeth Samson; een vrije zwarte vrouw in het achttiende-eeuwse Suriname*. Utrecht: Vakgroep Culturele Antropologie, Universiteit Utrecht [Bronnen voor de studie van Afro-Suriname,18]

Meiden, Gerard W. van der, 1986. *Betwist bestuur : een eeuw strijd om de macht in Suriname 1651-1753*. Amsterdam: Bataafsche Leeuw.

Menkman, W.R., 1947. *De West-Indische Compagnie*. Amsterdam: Van Kampen.

Mintz, Sidney W. en Richard Price, 2003. *Geboorte van de Afrikaans-Amerikaanse cultuur*. [Oorspr. *The birth of African-American culture: An anthropological perspective* (1992 [1976])].

Müller, M., 1973. 'Tien jaren Surinaamse guerilla en slavenopstanden, 1750-1759'. *Tijdschrift voor Geschiedenis* 86, 21-51.

Nagelkerke, Gerard A., 1971. *Boeken, brochures, pamfletten en tijdschriftartikelen betreffende de slavernij, slavenhandel en emancipatie in Suriname: bibliografie*. Leiden: KITLV.

Nagelkerke, Gerard A., 1974. *Slaven, slavenhandel, slavernij en emancipatie in Suriname en de Nederlandse Antillen: literatuuroverzicht*. Den Haag: Algemeen Rijksarchief.

Nepveu, Jean, ca. 1775. *Annotaties van J. Nepveu op het boek van J.D. Herlein 'Beschryvinge van de volkplantinge Suriname'*. Manuscript, Stadsarchief Amsterdam.

Neus, Hilde, 2003. *Susanna du Plessis; portret van een slavenmeesteres*. Amsterdam: KIT.

Neus, Hilde, 2010. 'The yellow lady'; Mulatto women in the Suriname plantocracy'. In Julius O. Adegunle and Hettie V. Williams (eds.), *Color struck; Essays on race and ethnicity in global perspective*. Lanham: University Press of America.

Oomens, Marja, 1986. 'Veelwijverij en andere losbandige praktijken. Bevolkingspolitiek tegenover Surinaamse plantageslavinnen in de negentiende eeuw'. *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 7, 152-171.

Oostindie, Gert, 1989. *Roosenburg en Mon Bijou: twee Surinaamse plantages, 1720-1870*. Dordrecht: Foris.

Oostindie, Gert, 1993. 'Voltaire, Stedman, and Suriname slavery'. *Slavery & Abolition* 14:2, 1-34

Oostindie, Gert (ed.), 1996. *Fifty years later: Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*. Leiden/Pittsburgh: KITLV/University of Pittsburg Press.

Oostindie, Gert, 1997. *Het paradijs overzee; de 'Nederlandse' Caraïben en Nederland*. Amsterdam: Bert Bakker.

Oostindie Gert, 2000. *Het verleden onder ogen: herdenking van de slavernij*. Amsterdam: Arena.

Oostindie, Gert (ed.), 2001. *Facing up to the past; Perspectives on the commemoration of slavery from Africa, the Americas and Europe*. Kingston: Ian Randle.

Oostindie, Gert, 2007. *Slavernij, canon en trauma*. Inaugurele rede, Universiteit Leiden.

Oostindie, Gert & Alex van Stipriaan, 1995. 'Slavery and slave cultures in a hydraulic society: Suriname'. S. Palmié (ed.), *Slave cultures and the cultures of slavery*. Knoxville: University of Tennessee Press, 78-99.

Oostrom, Frits P. van, 2006. *entoen.nu: de canon van Nederland: rapport van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon*. Den Haag: Ministerie van OC&W.

Paasman, Albertus N., 1984. *Reinhart: Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting*. Leiden: Martinus Nijhoff.

Paesie, Ruud, 2008. *Lorrendrayen op Africa: de illegale goederen- en slavenhandel op West-Afrika tijdens het achttiende-eeuwse handelsmonopolie van de West-Indische Compagnie, 1700-1734*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.

Pakosie André R.M., 2001. Marrons zijn niet psychologisch belast met slavernij trauma's. *Siboga* 11(1) .

Pakosie, André R.M., 1989. 'Orale traditie bij de Bosneger'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis*, 8:2, 159-165.

Pakosie, André R.M., 2011. 'De Pamaka, een marrongemeenschap aan de beneden-Marowijne : een beknopt overzicht van de geschiedenis van de Pamaka'. *Siboga, Tijdschrift voor Afro-Surinaamse Geschiedenis, Kunst en Cultuur*, 21:2, 3-39.

Panday, R.M.N., 1959. *Agriculture in Surinam, 1650-1950; An inquiry into the causes of its decline*. Amsterdam: Paris.

Perbi, Akosua A., 2004. *A history of indigenous slavery in Ghana from the 15th to the 19th century*. Accra: Sub Sahara Publishers.

Plet, Peggy en Okke ten Hove, 2003. 'Magdalena Geurig, Elisa Christina Weefsel en Ketty Bekoorlijk; gender aspecten in Creools-Surinaamse familienamen', in *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis*, 22:2, 308-325.

Postma, Johannes M., 1990. *The Dutch in the Atlantic slave trade, 1600-1815*. Cambridge etc.: Cambridge University Press.

Postma, Johannes M. and Victor Enthoven (eds.), 2003. *Riches from Atlantic commerce: Dutch transatlantic trade and shipping, 1585-1817*. Leiden: Brill.

Price, Richard (ed.), 1976. *The Guiana Maroons; A historical and bibliographical introduction*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Price, Richard, 1983a. *First-time, the historical vision of an Afro-American people*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Price, Richard, 1983b. *To slay the Hydra: Dutch colonial perspectives on the Saramaka wars*. Ann Arbor: Karoma.

Price, Richard, 1990. *Alabi's world*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Price, Richard, 2001. 'The miracle of creolization: A retrospective'. *New West Indian Guide* 75:1&2, 35-64.

Price, Sally & Richard Price, 1980. *Afro-American arts of the Suriname rain forest*. Los Angeles: Museum of Cultural History, University of California.

Priester, Laurens R., 1987. *De Nederlandse houding ten aanzien van de slavenhandel en slavernij, 1596-1863. Het gedrag van de slavenhandelaren van de Middelburgsche Commercie Compagnie van Middelburg in de 18e eeuw*. Middelburg: Commissie Regionale Geschiedbeoefening Zeeland.

Quintus Bosz, A.J.A., 1980. *Drie eeuwen grondpolitiek in Suriname; een historische studie van de achtergrond en de ontwikkeling van de Surinaamse rechten op de grond*. Paramaribo: Universiteit van Suriname [1954].

Quintus Bosz, A.J.A., 1981. 'De ontwikkeling van de rechtspositie van de vroegere plantageslaven in Suriname'. *Surinaams juristenblad: orgaan van de Surinaamse Juristen-Vereniging*, 35, 490-506.

Reinders Folmer-Van Prooyen, C., 2000. *Van goederenhandel naar slavenhandel; de Middelburgsche Commercie Compagnie, 1720-1755*. Middelburg: Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Reinsma, R., *Een merkwaardige episode uit de geschiedenis van de slavenemancipatie*. Den Haag: Nijhoff, 1963.

Schalkwijk, J. Marten W., *The colonial state in the Caribbean; Structural analysis and changing elite networks in Suriname, 1650-1920*. Den Haag/Amsterdam: Amrit/NiNsee.

Schiltkamp, J.A. en J.Th. de Smidt, 1973. *West Indisch Plakaatboek*. Amsterdam: Emmering.

Scholtens, Ben, 1994. *Bosnegers en overheid in Suriname; de ontwikkeling van de politieke verhouding, 1651-1992*. Paramaribo: Afdeling Cultuurstudies/Minov.

Sens, Angelie, 2001. *'Mensap, heiden, slaaf'; Nederlandse visies op de wereld rond 1800*. Den Haag: SDU.

Siwipersad, Jozef P., 1979. *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*. Groningen: Bouma's Boekhuis, 1979.

Siwipersad, Jozef, 2009. *'Gij zijt blank en wij zijn zwart'; gedragspatronen en een slavenmaatschappij (Suriname, negentiende eeuw)*. Den Haag: s.n.

Stedman, John G., 1988 [1790]. *Narrative of a five years expedition against the revolted Negroes of Surinam*. Edited etc. by Richard and Sally Price. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Stipriaan, Alex van, 1989. 'The Suriname rat race: Labour and technology on sugar plantations, 1750-1900'. *New West Indian Guide* 63:1/2, 94-118.

Stipriaan, Alex van, 1992. 'Het dilemma van plantageslaven: weglopen of blijven?' *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 11:2, 122-141.

Stipriaan, Alex van, 1993. *Surinaams contrast; roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie, 1750-1863*. Leiden: KITLV.

Stipriaan, Alex van, 1993. "Een verre verwijderd trommelen..."; Ontwikkeling van Afro-Surinaamse muziek en dans in de slavernij'. In Ton Bevers e.a. (red.), *De kunstwereld. Productie, distributie en receptie in de wereld van kunst en cultuur*. Hilversum: Verloren, 143-174.

Stipriaan, Alex van 1995. 'Verdeelde eenheid, verenigde verdeeldheid. De strijd van de Surinaamse slaven in de 18e en 19e eeuw' *Kruispunt* xxxvi, 180-212.

Stipriaan, Alex van, 1995. 'Debunking debts: Image and reality of a colonial crisis; Suriname at the end of the 18th century'. *Itinerario, European Journal of Overseas History* 19:1, 69-85.

Stipriaan, Alex van, 1995. 'Tussen slaaf en peasant: de rol van de kleine landbouw in het Surinaamse emancipatieproces'. In Lila Gobardhan-Rambocus, Maurits S. Hassankhan en Jerry L. Egger (red.), *De erfenis van de slavernij*. Paramaribo: Anton de Kom Universiteit, 29-55.

Stipriaan, Alex van, 1996. 'Suriname and the abolition of slavery'. In Gert Oostindie (ed.), *Fifty years later. Antislavery, capitalism and modernity in the Dutch orbit*. Leiden/Pittsburg: KITLV/Pittsburg University Press, 117-141.

Stipriaan Alex van, 1997. 'An unusual parallel, Jews and Africans in Suriname in the 18th and 19th centuries'. *Studia Rosenthaliana* 31:1/2, 74-93.

Stipriaan, Alex van, 2000. 'Muzikale creolisering: de ontwikkeling van Afro-Surinaamse muziek tijdens de slavernij'. *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 19:1, 8-37.

Stipriaan, Alex van, 2000. *Creolisering; vragen van een basketbalplein, antwoorden van een watergodin*. Inaugurale rede, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Stipriaan, Alex van, 2001. 'The long road to a monument'. In Gert Oostindie (ed.), *Facing up the past. Perspectives on the commemoration of slavery from Africa, the Americas and Europe*. Kingston: Ian Randle, 118-123.

Stipriaan, Alex van, 2002. 'Creolization and the lessons of a watergoddess in the Black Atlantic'. In A.C. Gonçalves (ed.), *Multiculturalismo, Poderes e Etnicidades na Africa Subsariana / Multiculturalism, Power and Ethnicities in Africa*. Porto: Centro de Estudos Africanos, 83-103.

Stipriaan, Alex van, 2004. 'Slavernij en de strijd om Afro-Surinaamse identiteit'. *Tijdschrift voor Geschiedenis* 117:4, 116-139.

Stipriaan, Alex van, 2004. 'July 1: Emancipation Day in Suriname, a contested lieu de mémoire, 1863-2003'. *New West Indian Guide* 78:3/4, 269-304.

Stipriaan, Alex van, 2005. 'Stilte! Niet storen! De slavernij is afgeschaft'. *De Negentiende Eeuw* 29:1, 45-61.

Stipriaan, Alex van 2006. 'Between diaspora, (trans)nationalism and American globalisation: A history of Afro-Surinamese Emancipation Day'. In Ruben Gowricharn (ed.), *Caribbean Transnationalism and Shifting Identities*. Lanham: Lexington, 155-178.

Stipriaan, Alex van, 2007. 'Disrupting the canon: The case of slavery'. In Siep Stuurman & Maria Grever (eds.), *Beyond the canon: History for the twenty-first century*. London: Palgrave-Macmillan, 205-219.

Stipriaan, Alex van, 2007. Watramama's transatlantic voyage: legacy of the slave trade with Suriname. In James Kwesi Anquandah; Naana Jane Opoku-Agyemang; Michel R. Doortmont (eds.), *The Transatlantic Slave Trade: Landmarks, Legacies, Expectations*. Accra: Sub-Saharan Publishers, 277-294.

Stipriaan, Alex van, 2010. 'Welke de ware reden zijn, dat de Plantaadje-Negers zoo weinig voorttellen'; Demografische ontwikkelingen op Surinaamse plantages gedurende de laatste eeuw van slavernij'. In Aspha Bijnaar (red.), *Kind aan de ketting; opgroeien in slavernij toen en nu*. Amsterdam, KIT Publishers, 65-83.

Stipriaan, Alex van, 2011. 'Testing roots; A heritage project of body and soul. In Marlite Halbertsma, Alex van Stipriaan and Patricia van Ulzen (eds.), *The Heritage Theatre. Globalization and Cultural Heritage*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 165-187.

Stipriaan, Alex van, Waldo Heilbron, Aspha Bijnaar, Valika Smeulders, 2007. *Op zoek naar de stilte... Sporen van het slavernijverleden in Nederland*. Leiden/Amsterdam: KITLV/NiNsee.

Stipriaan, Alex van en Thomas Polimé (red.), 2009. *Kunst van overleven; Marroncultuur uit Suriname*. Amsterdam: KIT.

Tang, Dirk (red.), 2000. Slaven en schepen; Nederland en de transatlantische slavenhandel, 1600-1863. Leiden: Primavera.

Tang, Dirk en Jean Jacques Vrij, 2009. 'Mijn meester, ach neemt mijn beede aan'; een voormalige slavin vertelt'. In Erik van der Doe, Perry Moree, Dirk J. Tang (red.), *De smeekbede van een oude slavin : en andere verhalen uit de West*. Zutphen: Walburg Pers.

Teenstra, M.D., 1835. *De landbouw in de kolonie Suriname voorafgegaan door eene geschied- en natuurkundige beschouwing dier kolonie*. Groningen: Eekhoorn. [Twee delen.]

Teenstra, M.D., 1842. *De negerslaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het christendom onder de heidensche bevolking*. Dordrecht: Lagerweij.

Temminck Groll, 1973. *De architectuur van Suriname 1667-1930*. Zutphen: Walburg Pers.

Thoden van Velsen, H.U.E. and W. van Wetering, 1988. *The great father and the danger; religious cults, material forces, and collective fantasies in the world of the Surinamese Maroons*. Dordrecht: Foris.

Thoden van Velsen, H.U.E & Wim Hoogbergen, 2011. *Een zwarte vrijstaat in Suriname; de Okaanse samenleving in de 18e eeuw*. Leiden: KITLV.

Toes, Jaap, 1992. *Wanklanken rond een wingewest. In de nadagen van de Surinaamse slavernij*. Hoorn: n.p..

Trouillot, Michel-Rolph, 1995. *Silencing the past; Power and the production of history*. Boston: Beacon Press.

Unger, W.S., 1961. Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel II. De slavenhandel van de Middelburgsche Commercie Compagnie, 1732-1808. *Economisch-Historisch Jaarboek* 28, 3-148.

Unger, W.S., *Het archief der Middelburgsche Commercie Compagnie*. Den Haag: Nijhoff, 1951.

- VanderCook, James W., 1926. *"Tom-Tom"*. New York/London: Harper.
- Vernooij, Joop en Heinrich Helstone, 2000. *Documentatie afschaffing van de slavernij in Suriname*. Paramaribo, s.n.
- Vink, Wieke, 2010. *Creole Jews; Negotiating community in colonial Suriname*. Leiden: KITLV.
- Voorhoeve, Jan and Ursy M. Lichtveld, 1975. *Creole drum: an anthology of Creole literature in Surinam*. New Haven: Yale University Press.
- Voort, J.P. van de, 1973. *De Westindische plantages van 1720 tot 1795; Financiën en handel*. Eindhoven: De Witte.
- Vos, Jelmer, David Eltis, David Richardson, 2008. The Dutch in the Atlantic world : new perspectives from the slave trade with particular reference to the African origins of the traffic. In David Eltis and David Richardson (eds.), *Extending the frontiers : essays on the new transatlantic slave trade database*. New Haven: Yale University Press.
- Vrij, Jean Jacques, 1998. 'Jan Elias van Onna en het "politiek systema" van de Surinaamse slaventijd' *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis* 17:2, 130-147.
- Vrij, Jean Jacques, 2002. 'Maroons, futuboi and free blacks; Examples of Akan immigrants in Suriname in the era of slavery'. In Ineke van Kessel (ed.), *Merchants, missionaries & migrants; 300 years of Dutch-Ghanaian relations*. Amsterdam: KIT, 111-120.
- Vrij, Jean Jacques, 2007. Bosheren en konkelaars: Aukaners in Paramaribo 1760-1780. Peter Meel en Hans Ramsোধ (red.), *Ik ben een haan met een kroon op mijn hoofd. Pacificatie en verzet in koloniaal en postkoloniaal Suriname*. Amsterdam: Bert Bakker, 19-34.
- Vrij, Jean Jacques, 2009. 'Schatje lief, nu heeft ik maar een slaav meer te verkoopen'; brieven uit de slavenkolonie Suriname'. In Erik van der Doe, Perry Moree, Dirk J. Tang (red.), *De smeekbede van een oude slavin : en andere verhalen uit de West*. Zutphen: Walburg Pers.
- Waaldijk, E. Theodoor, 1959. *Die Rolle der Niederländischen Publizistik bei der Meinungsbildung hinsichtlich der Aufhebung der Sklaverei in den Westindischen Kolonien*. Ph.D. Diss. Münster.
- Welie, Rik van. 2008. 'Patterns of slave trading and slavery in the Dutch colonial world 1596-1863'. In Gert Oostindie (ed.), *Dutch colonialism, migration and cultural heritage*. Leiden: KITLV, 155-261.
- Willemsen, Glenn, 2006. *Dagen van gejuich en gejubel : 1 juli 1863: afschaffing van de slavernij in Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen*. Den Haag: Amrit.
- Williams, Eric, 1970. *From Columbus to Castro; The history of the Caribbean, 1492-1969*. London: Andre Deutsch.
- Winter, Johanna Maria van, 1953. 'De openbare mening in Nederland over de afschaffing van de slavernij in Nederlands West-Indië', *West-Indische Gids* 34, 61-90.

Winter, Johanna Maria van, 1953. 'Lijst van bronnen betreffende de afschaffing van de slavernij in Nederlands West-Indië'. *West-Indische Gids* 34, 91-102.

Wolbers, J., 1861. *Geschiedenis van Suriname*. Amsterdam: De Hoogh.

Wolf, Eric R., 1982. *Europe and the People without History*. Berkeley: University of California Press.

Zeefuik, K.A., *Hernhutter zending en Haagsche maatschappij, 1828-1867; een hoofdstuk uit de geschiedenis van zending en emancipatie in Suriname*. Utrecht: Elinkwijk, 1973.

Zunder, Armand J., 2010. *Herstelbetalingen; de 'Wiedergutmachung' voor de schade die Suriname en haar bevolking hebben geleden onder het Nederlands kolonialisme*. Den Haag: Amrit.

206 titels